

**Návrh základného rámca výskumu zameraného na zisťovanie
sociálno-ekonomického prínosu neziskového sektora
a stavu a vývojových trendov občianskej spoločnosti**

Spracovali: Mgr. Boris Strečanský,
doc. PhDr. Alžbeta Brozmanová Gregorová, PhD.,
doc. Ing. Mária Murray Svidroňová, PhD.,
v spolupráci s Úradom splnomocnenca vlády Slovenskej republiky
pre rozvoj občianskej spoločnosti

Odborná konzultantka: doc. Ing. Gabriela Vaceková, PhD.

jún 2017

Obsah

Návrh základného rámca výskumu zameraného na zisťovanie sociálno-ekonomického prínosu neziskového sektora a stavu a vývojových trendov občianskej spoločnosti.....	1
Úvod	3
1. Sociálno-ekonomický prínos neziskového sektora pre spoločnosť	4
1.1. Vymedzenie objektu výskumu	4
1.2. Súčasný stav poznania o neziskových organizáciách.....	7
1.3. Základné oblasti výskumu, výskumné otázky a sledované indikátory	10
1.3.1. Základné informácie o neziskovom sektore	10
1.3.2. Štruktúra neziskového sektora.....	12
1.3.3. Funkcie a rola neziskového sektora	16
1.3.4. Personálne kapacity neziskového sektora	19
1.3.5. Ekonomická hodnota neziskového sektora	22
1.4. Metodika výskumu a výber výskumnej vzorky prvej časti výskumu	26
1.5. Štruktúra a odhad nákladov prvej časti výskumu	30
2. Výskumné sondy do súčasného stavu a vývojových trendov občianskej spoločnosti na Slovensku	31
2.1. Vymedzenie predmetu výskumu	31
2.2. Súčasný stav poznania o uvedených témach.....	32
2.3. Zameranie výskumných sond	33
2.3.1. Téma 1: Štruktúra občianskej spoločnosti.....	33
2.3.2. Téma 2: Zakorenenosť občianskej spoločnosti	39
2.3.3. Téma 3 – Hodnotové konflikty na Slovensku. Nacionalizmus, radikalizmus a extrémizmus.....	44
2.3.4. Téma 4 – Rola občianskej spoločnosti vo verejnom diskurze a utváraní verejnej sféry ..	46
2.4 Zhrnutie metód druhej časti výskumu	47
2.5 Štruktúra a odhad nákladov druhej časti výskumu	50
3. Námety a úvahy na rozvoj neziskového sektora vyplývajúce z výskumu.....	53
Literatúra a referencie	56

Úvod

Návrh základného rámca výskumu zameraného na zisťovanie sociálno-ekonomického prínosu neziskového sektora a stavu a vývojových trendov občianskej spoločnosti bol vypracovaný na základe výzvy Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, Úradu splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti vyhlásenej dňa 03. 04. 2017.

Cieľom návrhu výskumu je špecifikácia výskumných otázok a metodológie zberu, analýzy, spracovania a diseminácie dát o ekonomických a sociálnych prínosoch neziskového sektora v kontexte súčasného stavu a vývojových trendov občianskej spoločnosti. Podrobná metodika výskumu (rozsah výskumu, výskumné otázky, požadované dáta, navrhované zdroje dát, spôsob zberu dát a ich vyhodnotenia) je rozpracovaná do návrhu projektu výskumu, ktorý bol tvorený vo vzájomnej spolupráci výskumného tímu a zástupcov ÚSVROS. Metodológia výskumu je založená na kombinácii rôznych spôsobov zberu dát a ich analýzy. Táto kombinácia (mixed method approach) umožní spoznávať neziskový sektor z rôznych perspektív a zároveň vytvorí predpoklady pre dlhodobé a systematické sledovanie kľúčových aspektov fungovania neziskového sektora a občianskej spoločnosti. Analýza je rozdelená do dvoch častí, ktoré sa vo viacerých témach a oblastiach navzájom prekrývajú, ako je uvedené na Obrázku 1.

Obrázok 1 Výskum neziskového sektora a občianskej spoločnosti

Prameň: vlastné spracovanie

Predkladaný návrh výskumu vychádza z materiálu „Návrh základného rámca výskumu zameraného na zisťovanie sociálno-ekonomického prínosu neziskového sektora pre spoločnosť“, ktorý spracovali Boris Strečanský, Alžbeta Brozmanová Gregorová a Matej Kurian v decembri 2013.

1. Sociálno-ekonomický prínos neziskového sektora pre spoločnosť

1.1. Vymedzenie objektu výskumu

Návrh základného rámca výskumu zameraného na zisťovanie sociálno-ekonomického prínosu neziskového sektora pre spoločnosť sa zameriava **výlučne na formálne/inštitucionalizované organizácie**. Napriek tomu, že existuje sféra neformálneho združovania a neziskových aktivít, vzhľadom k dostupným štatistickým dátam a výkazníctvu sa predkladaný výskum neziskového sektora bude zameriavať na tie ekonomické subjekty, ktoré sú štatisticky zachytiteľné. V budúcnosti to však nevylučuje sledovanie aj tejto súčasti občianskej spoločnosti na základe definovaných požiadaviek verejného záujmu.

Neziskový sektor je rozsiahla časť národného hospodárstva, ktorá v sebe zahŕňa veľký počet inštitúcií. Neziskové inštitúcie slúžiace domácnostiam, ako ich definuje Štatistický úrad Slovenskej republiky (Štatistická ročenka SR, 2011), sú právnické osoby slúžiace finančným a nefinančným korporáciám, štátnej správe a domácnostiam, ako napr. rozpočtové organizácie, príspevkové organizácie, ktorých tržby z činnosti nepresahujú 50 % vykazovaných nákladov, občianske združenia, spolky a kluby, politické strany, cirkvi a iné. Systém ESNÚ95 (Európsky systém národných a regionálnych účtov ESA 1995) sleduje neziskové inštitúcie v členení na rozpočtové organizácie, príspevkové organizácie a ostatné neziskové inštitúcie. Tretia skupina ešte stále ponecháva veľký priestor, v ktorom napriek dominancii neziskových inštitúcií slúžiacich domácnostiam, nie sú organizácie konzistentné z hľadiska vyhodnocovania výskumov a vyvodzovania záverov.

Z odbornej literatúry zaoberajúcej sa neziskovými organizáciami je možné uviesť príklady definícií podľa jednotlivých autorov takto:

- Neziskové organizácie sú organizácie, ktoré neboli založené či zriadené za účelom podnikania. Sú to organizácie, o ktorých činnosti je iný záujem, či už zo strany štátu, spoločnosti alebo určitej skupiny ľudí. Tieto organizácie pôsobia v rámci neziskového sektora, a to ako verejného, tak aj súkromného (Demeš – Bútora, 1998).
- Často používaný pojem nezisková organizácia je v právnom poriadku Slovenskej republiky úplne neznámym pojmom. Označuje organizáciu, ktorá vznikla za účelom vykonávania verejne prospešnej činnosti, nie za účelom dosahovania zisku (Meričková – Šebo, 2006).
- Termín nezisková organizácia označuje právnické osoby alebo organizácie, ktoré sa primárne zaoberajú získavaním a prerozdeľovaním finančných prostriedkov na účely charitatívne, na rozvoj náboženstva, kultúry, vzdelania, na sociálne účely alebo pre realizáciu iných "dobrých skutkov" (Special Recommendation VIII: Non-profit organisation, 2016).
- Neziskové organizácie sú právnické či sociálne subjekty vytvorené za účelom produkcie tovaru a/alebo služby, ktorých stav nedovoľuje, aby boli zdrojom príjmov, zisku alebo iným finančným výnosom pre tých, ktorí ju založili, kontrolujú alebo financujú (United Nations, 2003).
- Neziskové organizácie sú inštitucionálne oddelené od vlády (ale môžu mať rôznu úroveň spolupráce so štátom), sú samosprávne (sami sa riadia) a majú určitý stupeň zapojenia dobrovoľníctva (www.thirdsectorimpact.eu, 2016)

V slovenských právnych predpisoch definuje neziskové organizácie zákon č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmu v znení neskorších úprav. Tento predpis definuje neziskové organizácie podľa úplne zrejmého kritéria "ziskovosť", pretože ide o zákon o daniach z príjmov, ktorého cieľom je zdať "zárobky", zisk. Použitie označenia "nezisková organizácia" v tomto kontexte je teda úplne korektné. Konkrétne podľa §12 ods. 3 tohto zákona, v ktorom sú vymenovaní daňovníci, ktorí nie sú zriadení na podnikanie, môžeme vymedziť nasledovné typy organizácií (tabuľka 1), pričom každý z uvedených

druhov neziskových organizácií je zriadený a usmerňovaný zákonom, vyhláškou, prípadne nariadením vlády, kde je stanovený vznik, zánik, spôsoby riadenia a orgány organizácií a spôsoby ich hospodárenia.

Tabuľka 1 Prehľad právnych noriem upravujúcich druhy neziskových organizácií

Druh neziskovej organizácie	Právna norma
záujmové združenia právnických osôb	§ 20f a nasledujúce Občianskeho zákonníka (zákon č. 40/1954 v znení neskorších predpisov)
občianske združenia vrátane odborových organizácií	zákon č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov v znení neskorších predpisov
politické strany a politické hnutia	zákon č. 424/1991 Zb. o združovaní v politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov
účelové zriadenia cirkvi, registrované cirkvi a náboženské spoločnosti	zákon č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností v znení neskorších predpisov
nadácie	zákon č. 34/2002 Z.z. o nadáciách v znení neskorších predpisov
neinvestičné fondy	zákon č.147/1997 Z.z. o neinvestičných fondoch v znení neskorších predpisov
neziskové organizácie poskytujúce všeobecne prospešné služby	zákon č. 213/1997 Z.z. v znení neskorších predpisov
verejné vysoké školy	zákon č. 131/2002 Z.z. o vysokých školách v znení neskorších predpisov
školy a školské právnické osoby podľa zvláštného právneho predpisu	zákon č. 245/2008 Z.z., o výchove a vzdelávaní (školský zákon) v znení neskorších predpisov
obce	zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov
kraje	zákon č. 302/2001 Z.z. o samospráve vyšších územných celkov (zákon o samosprávnych krajoch) v znení neskorších predpisov
rozpočtové organizácie a príspevkové organizácie	zákon č. 523/2004 Z.z. o rozpočtových pravidlách verejnej správy v znení neskorších predpisov
štátne a verejné fondy	každý štátny aj verejný fond je zriadený osobitným zákonom
organizácie s medzinárodným prvkom	zákon č. 116/1985 Zb. o podmienkach činnosti organizácií s medzinárodným prvkom v znení neskorších predpisov
spoločenstvá vlastníkov bytov a nebytových priestorov	zákon č. 182/1993 Z.z. o vlastníctve bytov a nebytových priestorov v znení neskorších predpisov
Slovenský červený kríž	zákon č. 84/1994 Z.z. o Slovenskom Červenom kríži a o ochrane znaku a názvu Červeného kríža v znení neskorších predpisov

Prameň: vlastné spracovanie podľa Kuvíková a kol., 2014

Pod neziskovými organizáciami v návrhu rozumieme mimovládne neziskové organizácie (ďalej len MNO), ktoré charakterizuje päť základných znakov, ktoré sformulovali Lester M. Salamon a Helmut K. Anheier (1999) pre potreby medzinárodného výskumného projektu, v ktorom sa zaoberajú medzinárodnou komparáciou tretieho sektora (MNO tvoria tretí sektor, po prvom sektore – verejnom a druhom sektore – súkromnom ziskovom):

- 1. formálna štruktúra, inštitucionalizovanosť** - sú formalizované, majú právnu subjektivitu, absolvovali registračný proces;
- 2. súkromný, neštátny charakter** - sú inštitucionálne oddelené od štátu;

3. **neziskovosť** - rešpektujú neziskové rozdelenie finančných prostriedkov, ich cieľom nie je vytvárať zisk s cieľom súkromného obohatenia;
4. **samosprávnosť** - fungujú na samosprávnom princípe, vytvárajú vlastné kontrolné mechanizmy určené organizačnou štruktúrou;
5. **dobrovoľnícky charakter** – členstvo alebo participácia v nich nie je vyžadovaná zákonom alebo povinná a získavajú do určitej miery dobrovoľnícku podporu vo forme dobrovoľníckej práce alebo financií.

Novšia definícia autorov Salamon a Sokolowski (2016) za MNO tretieho sektora označuje organizácie ako formálne, tak aj neformálne, ktoré spĺňajú nasledovné charakteristiky:

- súkromné,
- samosprávne,
- nepovinné,
- úplne alebo čiastočne obmedzené rozdeľovanie zisku investorom, členom či iným zapojeným účastníkom (stakeholderom).

Každá z týchto charakteristík musí byť potom zvažovaná operatívne podľa konkrétneho typu organizácie.

Z pôvodnej definície z roku 1999 vychádzalo donedávna väčšina štúdií na Slovensku aj z medzinárodných výskumov, preto sa budeme opierať hlavne o túto definíciu. V prvej časti návrhu výskumu sledujeme len formalizované inštitúcie, nakoľko neformálne entity tretieho sektora, ergo občianskej spoločnosti sú predmetom druhej časti návrhu výskumu.

Pre účely výskumu o neziskovom sektore na Slovensku navrhujeme používať **užšie vymedzenie neziskového sektora** podľa definície z roku 1999 a zaradiť do sledovania len tieto druhy organizácií:

Tabuľka 2 Druhy MNO zaradených do výskumu o neziskovom sektore

občianske združenia vrátane odborových organizácií	zákon č. 83/1990 Z.z. o združovaní občanov
nadácie	zákon č. 34/2002 Z.z. o nadáciách
neinvestičné fondy	zákon č.147/1997 Z.z. o neinvestičných fondoch
neziskové organizácie poskytujúce všeobecne prospešné služby	zákon č. 213/1997 Z.z. v znení zákona č. 35/2002 Z.z. o neziskových organizáciách poskytujúcich všeobecne prospešné služby
organizácie s medzinárodným prvkom	zákon č. 116/1985 Zb. o podmienkach činnosti organizácií s medzinárodným prvkom

Prameň: vlastné spracovanie

Napriek skutočnosti, že v medzinárodnom porovnaní môžu tieto údaje absentovať, výskum tretieho sektora a jeho prínosu na Slovensku by mal slúžiť najmä pre národnú analýzu. Reálne fungovanie, financovanie, ale aj samotný účel ostatných neziskových organizácií (ako napríklad politických strán a hnutí, cirkví, záujmových združení právnických osôb) má vo väčšine prípadov úplne odlišný charakter ako je to v prípade nami vymedzeného, tzv. jadra neziskového sektora. Aj keď aj diverzita v tejto oblasti prináša obraz o neziskovom sektore, zber dát o týchto organizáciách je zahrnutý v druhej časti výskumu, ktorá sa venuje širšiemu konceptu občianskej spoločnosti. Nami navrhnutý výber organizácií je tiež v súlade s návrhom zákona o registri MNO.

V návrhu používame na označenie neziskového sektora pojmy tretí sektor, mimovládne organizácie, neziskové organizácie a mimovládne neziskové organizácie ako synonymá, pričom máme na mysli vyššie uvedenú definíciu mimovládnych neziskových organizácií tretieho sektora podľa Salamona a Anheiera.

1.2. Súčasný stav poznania o neziskových organizáciách

Poznávanie tretieho sektora na Slovensku bolo a je predmetom záujmu viacerých organizácií, inštitúcií a jednotlivcov z prostredia akademickej pôdy, verejného i neziskového sektora. Zdroje dát o neziskovom sektore je možné rozdeliť do troch skupín.

Prvú skupinu tvoria **štatistické alebo tzv. tvrdé dáta o neziskových organizáciách**. Štatistické údaje o neziskovom sektore na Slovensku je možné čerpať z viacerých zdrojov. Explicitné zisťovania v tejto oblasti realizuje najmä Štatistický úrad SR a sú voľne prístupné vo viacerých databázach a publikáciách (pozri napríklad www.statistics.sk). Nedochádza však ku komplexnejšej analýze a vyhodnocovaniu týchto dát. Vzhľadom k neexistencii satelitného účtu neziskových inštitúcií a odvetvovej klasifikácii činností, ktorá sa používa, sú tieto dáta v kontexte medzinárodného výskumu neziskového sektora neporovnateľné. Základné informácie o neziskových organizáciách je možné získať v registroch vedených na stránkach Ministerstva vnútra SR, v prípade cirkví a náboženských spoločností Ministerstva kultúry SR. Platná regulácia ani prax pri značnej časti neziskových organizácií však nepredpokladá ani pravidelný zber základných dát, preto uvedené registre uvádzajú aj organizácie, ktoré niekoľko rokov nevykonávajú žiadnu činnosť (tzv. spiace neziskové organizácie). Jednotlivé ministerstvá a ďalšie inštitúcie a organizácie (napríklad register prijímateľov 2%, register účelových zariadení cirkví a pod.) disponujú registrami rôznych typov subjektov, pod ktoré patria aj subjekty neziskového sektora. Registre sú vedené v rôznej štruktúre, v niektorých prípadoch sú voľne dostupné, v iných nie. V niektorých prípadoch nie je jasné, aj keď je právna forma subjektu zisťovaná, či inštitúcia vedie evidenciu aj podľa tohto ukazovateľa a bolo by možné takéto údaje získať. Štatistické údaje o počte subjektov neziskového sektora v jednotlivých rokoch a niektorých ďalších aspektoch (najčastejšie ide o financie) sú v rôznej štruktúre publikované aj vo viacerých štúdiách. Komplexnejšie analýzy na základe „tvrdých“ dát sú na základe metodiky John Hopkins publikované za Slovensko len za roky 1996¹ a 2002².

Druhou skupinou zdrojov sú **empirické výskumy o neziskovom sektore**. Tie je možné ďalej rozdeliť do dvoch kategórií: kvantitatívne výskumné šetrenia a kvalitatívne sondy. Medzi kvantitatívnymi výskumnými šetreniami o rôznych aspektoch neziskových organizácií nachádzame výskumy verejnej mienky o neziskových organizáciách a participácie ľudí v dobrovoľníctve a darcovstve, výskumy o financovaní MNO, informatizácii v neziskovom sektore a pod. Jedinečným v tejto sfére je výskum „Poznanie tretieho sektora na Slovensku v kontexte iných krajín³“, ktorý realizovala v roku 2003 nadácia S.P.A.C.E a ktorý okrem štatistických údajov priniesol zisťovanie o fungovaní tretieho sektora z pohľadu samotných MNO. Od roku 1995 do roku 2008 (vo vybraných rokoch) je možné sledovať najmä vývoj verejnej mienky týkajúcej sa mimovládnych neziskových organizácií na základe reprezentatívnych výskumov realizovaných Inštitútom pre verejné otázky. Výhodou týchto výskumných šetrení je, že sú založené na rovnakej metodologickej báze. Druhú kategóriu empirických výskumov predstavujú kvalitatívne sondy a šetrenia realizované najmä na základe rozhovorov, fokusových skupín a prípadových štúdií. Ich zámerom je hlbšie preniknúť do vybranej sféry fungovania MNO najčastejšie z pohľadu samotných aktérov neziskového sektora. V posledných rokoch ojedinelým projektom v oblasti výskumu občianskej participácie a v rámci nej aj skúmania niektorých stránok tretieho sektora bol projekt COPART - Centrum excelentnosti pre výskum a rozvoj

¹The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, dostupné na http://ccss.jhu.edu/wp-content/uploads/downloads/2011/09/CNP_WP19_1996.pdf

² Dostupné na <http://ccss.jhu.edu/research-projects/comparative-nonprofit-sector-project/>

³ Kostolanská, V., Kelley, E. (eds.). 2004. Poznávanie tretieho sektora na Slovensku. Bratislava : S. P. A. C. E. - Centrum pre analýzu sociálnej politiky, 2004, 172 s. ISBN 8088991269.

občianstva a participácie: zvládanie výziev 21. storočia realizovaný v rokoch 2007 – 2010 Kabinetom výskumu sociálnej a biologickej komunikácie SAV⁴.

Tretou skupinou zdrojov informácií o neziskovom sektore sú Súhrnné správy o stave spoločnosti publikované každoročne Inštitútom pre verejné otázky⁵ a ďalšie analytické štúdie uverejnené ako samostatné publikácie, vysokoškolské učebnice, kapitoly v monografiách alebo štúdie v časopisoch (pozri nižšie zoznam jednotlivcov, ktorí v tejto téme publikujú). V týchto zdrojoch môžeme nájsť najmä zhodnotenia vývoja neziskového sektora a filantropie, jeho infraštruktúry a ďalších čiastkových dimenzií ako napríklad dobrovoľníctva, financovania, medzisektorovej spolupráce a pod.

Uvedené výskumy, rovnako ako i tvorba analytických štúdií o neziskovom sektore, boli financované predovšetkým zo súkromných zdrojov, len menšia časť z nich bola dotovaná z verejných financií (zahraničných a domácich).

Na základe analýzy zdrojov informácií o neziskovom sektore možno konštatovať, že na Slovensku absentuje dostatočné štatistické sledovanie a systematický základný, ale aj aplikovaný výskum, ktorý by sa komplexne venoval problematike neziskového sektora.

Na Slovensku neexistujú špecializované pracoviská na akademickej pôde, ktoré by sa programovo orientovali na výskum neziskového sektora, hoci viacero jednotlivcov v tejto oblasti publikuje, napríklad: Alžbeta Brozmanová Gregorová, Martin Bútorá, Zora Bútorová, Monika Čambáliková, Pavol Demeš, Jarmila Filadelfiová, Oľga Gyarfášová, Peter Handiak, Gabriela Korimová, Matej Kurian, Helena Kuvíková, Gabriela Lubelcová, Eduard Marček, Alžbeta Frimmerová (Mračková), Karolína Miková, Mária Murray Svidroňová, Eva Mydlíková, Dušan Ondrušek, Jana Plichtová, Boris Strečanský, Gabriela Vaceková, Michal Vašečka, Helena Woleková, Grigorij Mesežnikov a iní. Ani pre jednu organizáciu (a pravdepodobne ani jednotlivca) nepredstavuje výskum neziskového sektora primárnu činnosť. Väčšinou je len parciálnou oblasťou v rámci aktivít alebo služieb, ktoré realizuje.

Tretí sektor a jeho jednotlivé dimenzie sú vo svete i v Európe predmetom neustáleho skúmania, a to ako na národnej úrovni tak i na medzinárodnej úrovni. Prehľad jednotlivých výskumných pracovísk a projektov, ktoré sa vo svete venujú skúmaniu tretieho sektora je spracovaný v materiáli „Návrh základného rámca výskumu zameraného na zisťovanie sociálno-ekonomického prínosu neziskového sektora pre spoločnosť“ (Strečanský, Brozmanová-Gregorová, & Kurian, 2014). Ako uvádzajú autori, v rôznych krajinách na národnej úrovni sa vytvárajú výskumné kapacity reagujúce svojim výskumným zameraním na špecifické potreby a diskurz, ktorý prebieha v tom-ktorom štáte. Zároveň dochádza k prepájaniu výskumných aktivít viazaných na verejné politiky s výskumom akademickým, čím sa postupne rozvíja znalostný priestor o tejto problematike ako takej. Slovensko vo svojej znalostnej báze (štatistickej-quantitatívnej ale i kvalitatívnej) v tejto oblasti zaostáva, ako za svojimi bezprostrednými susedmi – Rakúskom, Českom, Maďarskom či Poľskom (Ukrajinu vynímajúc) tak i za mnohými ďalšími krajinami EÚ. Toto konštatovanie vychádza z prehľadu výstupov ako aj dostupných dát o treťom sektore (Strečanský, 2014).

Na medzinárodnej úrovni sa v poslednom období realizuje viacero zaujímavých komparatívnych projektov, ktoré sa zaoberajú či už tretím sektorom ako takým, alebo niektorými aspektmi, ktoré sú

⁴ Kabinet výskumu sociálnej a biologickej komunikácie SAV, www.kvsbk.sav.sk (vedúca riešiteľka: Prof. PhDr. Jana Plichtová, CSc.). Občianstvo a participácia na Slovensku 2008. Dostupné na http://sasd.sav.sk/sk/data_katalog_abs.php?id=sasd_2008003

⁵ Dostupné na http://www.ivo.sk/3859/sk/vyhľadavanie?page_id=3859&lang=SK&search_term=s%C3%BAhrnn%C3%A1+spr%C3%A1va

zahrnuté aj tomto materiáli – ako napríklad darcovstvom, dobrovoľníctvom, či sociálnou ekonomikou.

Medzi najvýznamnejšie a najrelevantnejšie z hľadiska inšpirácie pre výskum na Slovensku ako aj možnosti porovnania, považujeme európsky komparatívny výskumný projekt TSI - **Third Sector Impact (TSI)**⁶. Jeho hlavným cieľom je vytvoriť poznanie, ktoré podporí príspevok tretieho sektora k socio-ekonomickému rozvoju Európy. Aby sa potenciál tretieho sektora mohol naplno rozvinúť, TSI postuluje potrebu jasnejšieho porozumenia toho, čo rozumieme pod pojmom tretí sektor – jeho rozsah a záber, súčasný a potenciálny dopad ako aj bariéry, ktoré mu bránia prispievať k celkovému blahu spoločnosti. Tento projekt si kladie za ciele: a) vyjasniť koncept tretieho sektora v jeho konkrétnych prejavoch v Európe, b) identifikovať hlavné komponenty tretieho sektora – jeho veľkosť, štruktúru, zloženie, zdroje podpory a trendy, c) identifikovať dopady tretieho sektora na ekonomický rozvoj v Európe, inováciu, blahobyt občanov, občiansku angažovanosť a celkový humánny rozvoj, d) vytvoriť nástroje pre štatistické meranie príspevkov tretieho sektora, e) identifikovať vnútorné a externé bariéry pre organizácie tretieho sektora a navrhnúť spôsoby ich prekonávania, f) posilniť partnerstvo medzi výskumnou komunitou a praxou. V projekte je zapojený mix krajín (z post-komunistických sú tam Chorvátsko a Poľsko), ktorý postihuje rôznorodosť európskych foriem tretieho sektora (Veľká Británia – liberálny model, Nemecko, Rakúsko, Švajčiarsko, Holandsko – kontinentálny dominantný model postavený na silnom vzťahu tretieho sektora so sociálnym štátom, škandinávsky model reprezentovaný Nórskom, kde hlavnou rolou je občianska angažovanosť a dobrovoľníctvo, menej poskytovanie služieb a juhoeurópsky model reprezentovaný Španielskom a Talianskom, v ktorom je tretí sektor považovaný za sociálnu ekonomiku).

Skúmaniu povahy darcovstva v Európe sa venuje projekt **Giving in Europe** (Darcovstvo v Európe), ktorý je realizovaný od r. 2015 ako projekt ERNOP-u – Európskej siete na výskum filantropie⁷. Vychádza z toho, že filantropia je fenoménom, ktorému stále veľa ľudí nerozumie a zároveň je o nej málo informácií – o jej veľkosti, rozsahu či formách. Projekt má už za sebou prvé pilotné zisťovania a výsledky, ktoré sú publikované na jeho web-stránke aj s účasťou Slovenska. Má za cieľ slúžiť ako nástroj na meranie pro-sociálneho príspevku darcovstva v Európskych krajinách. Je to zároveň prvý pokus zmapovať filantropiu v Európe v kvantitatívnej dimenzii pričom sa zameriava na domácnosti, zväty, nadácie, korporácie a charitatívne lotérie ako zdroje darcovstva.

V oblasti výskumu sociálnej ekonomiky existuje iniciatíva Centra pre výskum a informácie o verejnej, sociálnej a družstevnej ekonomike (**CIRIEC** - International Centre of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy) – zameraná na výskum a zber informácií o sektoroch ekonomiky zameraných na všeobecne prospešné účely – ako sú sociálna ekonomika, neziskové organizácie, družstvá a pod⁸.

Medzinárodný Index filantropickej slobody (Index Philanthropic Freedom – IPF)⁹ sa zameriava na posúdenie prostredia pre filantropiu v 64 krajinách sveta. Hodnotí toto prostredie na škále od 1 do 5 pričom skúma sedem indikátorov: 1) jednoduchosť vzniku organizácií občianskej spoločnosti, 2) mieru slobody prevádzkovať organizácie občianskej spoločnosti bez prílišného zasahovania zo strany štátu, 3) právomoc štátu zrušiť organizácie občianskej spoločnosti, 4) daňovú motiváciu a bariéry pre poskytovanie darov, 5) daňovú motiváciu a bariéry pre prijímanie darov, 6) daňovú motiváciu a bariéry pre poskytovanie cezhraničných darov, 7) daňovú motiváciu a bariéry pre prijímanie cezhraničných darov. Východiskom tohto indexu je, že okrem socio-kultúrnych faktorov, darcovstvo

⁶ <http://thirdsectorimpact.eu/the-project/>

⁷ <http://ernop.eu/giving-in-europe-launched-at-spring-of-philanthropy/>

⁸ <http://www.ciriec.ulg.ac.be/en/research/commission-es/themes-en-cours/>

⁹ <https://www.hudson.org/research/11363-index-of-philanthropic-freedom-2015>

závisí aj na podpornom právnom a regulatórnom prostredí a toto prostredie sa dá merať a porovnávať medzi jednotlivými krajinami. Slovensko je súčasťou tohto indexu.

V oblasti výskumu dobrovoľníctva je vypracovaná medzinárodne platná metóda merania ekonomickej hodnoty dobrovoľníckej práce¹⁰, ktorú vypracovala Svetová organizácia práce (ILO). Merania podľa tejto metodiky uskutočňujú štatistické úrady prostredníctvom výberových zisťovaní pracovných síl alebo domácností vo viacerých európskych krajinách (napríklad v Belgicku, Taliansku, Nórsku, Portugalsku, Maďarsku a Poľsku). V praxi ide o pridanie modulu do už existujúceho pravidelného zisťovania štatistických dát. ILO manuál odporúča využívať Rada Európskej Únie, Európska komisia, International Association of Volunteer Effort a Európske dobrovoľnícke centrum. Štatistický úrad SR sa zúčastnil niekoľkých seminárov v zahraničí na túto tému, doposiaľ však ILO manuál neimplementoval.

Za Slovensko však absentuje databáza informácií, publikácií, výskumov a prieskumov o neziskovom sektore, ktorá by zhromažďovala už realizované šetrenia a analýzy v tejto oblasti, prípadne umožňovala prístup k metodike a dátovým súborom pre porovnania v jednotlivých rokoch, ako aj porovnanie so zahraničím. V období od 2000 do 2017 došlo v prostredí slovenskej spoločnosti i neziskového sektora k množstvu zmien, ktoré ovplyvnili ako profiláciu, tak i činnosť neziskových organizácií. Niektoré aspekty tejto činnosti sú empiricky skúmané samostatnými výskumnými projektmi a sondami. Chýba však komplexný ucelený obraz o neziskovom sektore, ktorý by nadviazal svojim charakterom na zisťovania z polovice a konca deväťdesiatych rokov. Rovnako svoje politiky zmenil aj štát voči neziskovému sektoru a chýbajú mu relevantné dáta pre kvalifikované rozhodovanie o alokácii verejných zdrojov do tohto prostredia i pre zapájanie neziskového sektora do riešenia závažných spoločenských problémov. Z uvedených dôvodov vnímame výskum sociálno-ekonomického prínosu neziskového sektora na Slovensku za vysoko aktuálny.

1.3. Základné oblasti výskumu, výskumné otázky a sledované indikátory

V tejto časti návrhu poskytujeme prehľad výskumných oblastí a jednotlivých indikátorov (premenných), pomocou ktorých možno tieto oblasti mapovať, ako aj metodiku zberu dát. Pre jednotlivé výskumné oblasti formulujeme výskumné otázky a navrhujeme indikátory, pomocou ktorých by sa dali tieto otázky zodpovedať. Pre jednotlivé indikátory zostavujeme tabuľky, kde uvádzame, o aký indikátor ide a kde je možné nájsť dáta, alebo by bolo možné nájsť dáta pre tento indikátor. V prípade, že existuje databáza, kde sa nachádzajú dáta pre daný indikátor, hodnotíme spoľahlivosť/výpovednosť týchto dát (z hľadiska metodiky ich zberu, reprezentatívnosti, zisťovaných dát a pod.) na škále od 1 – 5, kde 1 znamená najviac spoľahlivé/výpovedné dáta, 5 najmenej spoľahlivé/výpovedné dáta.

1.3.1. Základné informácie o neziskovom sektore

V tejto časti si kladieme tieto výskumné otázky:

Aká je veľkosť neziskového sektora?

Aké je zloženie neziskového sektora z hľadiska nami sledovaných právnych foriem (viď tabuľka 2)?

Neziskové organizácie nie sú v podmienkach SR jednotne definované, čo vedie k problematickému mapovaniu neziskového sektora. Existujú tri základné zdroje dát, ktoré uvádzajú jednotlivé početnosti podľa právnej formy MNO. Ide o Štatistický úrad, databázu Slovstat a Ministerstvo vnútra.

¹⁰ http://www.ilo.org/stat/Publications/WCMS_162119/lang--en/index.html

Údaje o početnosti sa pre ten istý rok často krát líšia (pre ilustráciu uvádzame prehľad vybraných právnych foriem v roku 2014 – tabuľka 3).

Tabuľka 3 Počet neziskových organizácií v roku 2014

Štatistický úrad	Počet	Slovstat	Počet	Ministerstvo vnútra	Počet
Neziskové inštitúcie	62 700	Nezárobné organizácie	52 578		
Z toho verejné neziskové organizácie	7 137	Z toho neziskové organizácie	37 541	Neziskové organizácie	48 992
Z toho ostatné neziskové organizácie	55 563	V tom: Občianske združenia	33 894	Občianske združenia	44 259
		Nadácie	443	Nadácie	980
		Neziskové organizácie	2 707	Neziskové organizácie poskytujúce všeobecne prospešné služby	3031
		Neinvestičné fondy	497	Neinvestičné fondy	722

Prameň: Strečanský, Bútora a kol., 2016

Rozdiely medzi údajmi sa dajú vysvetliť jednak časovými posunmi pri zapisovaní údajov, ako aj rozdielnou klasifikáciou toho istého pojmu a tiež rozdielnymi postupmi pri kvalifikácii údajov (napr. uvádzanie resp. neuvádzanie organizácií, ktoré sú v procese likvidácie a pod.). Vo výskume je potrebné zvážiť, ktorý z týchto zdrojov údajov bude považovaný za smerodajný. Z nášho pohľadu je výpovednosť/spoľahlivosť takáto:

Tabuľka 4 Zdroje údajov o početnosti MNO z hľadiska právnej formy

Indikátor	Databáza	Spoľahlivosť
Právna forma	Štatistický úrad	4
	Slovstat	2
	Registre Ministerstva vnútra	1

Prameň: vlastné spracovanie

Odporúčame teda, aby dáta boli sledované najmä cez registre Ministerstva vnútra, aby ich bolo možné považovať za validné, tzn. s vysokou spoľahlivosťou dát. Ministerstvo vnútra je pre nami sledované právne formy registrujúcim orgánom, preto možno považovať dáta, ktoré ma zozbierané, za najviac výpovedné.

V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že veľkosť neziskového sektora vyjadrená počtom neziskových organizácií je jeden z dôležitých ukazovateľov kvality demokracie ako aj rozvinutosti resp. zakorenenosti občianskej spoločnosti. Samotný počet neziskových organizácií sa dá považovať len za vrchol ľadovca (formalizovaná časť) občianskej spoločnosti, a dá sa predpokladať, že pod ním sa nachádza množstvo neformálnych a neregistrovaných interakcií a iniciatív občanov. Hustota a početnosť neziskových organizácií (tých, ktoré vznikajú dobrovoľne) tak naznačuje intenzívnejší asociatívny život a viac interakcií a z toho vyplývajúci silnejší sociálny kapitál, dôveru a v konečnom dôsledku silnejšiu občiansku spoločnosť (Putnam, 1995). Preto je dobré, keď v spoločnosti koexistuje množstvo neziskových organizácií.

Na druhej strane, samotný počet neziskových organizácií vedených v registri nie úplne zodpovedá počtu skutočne aktívnych neziskových organizácií, nakoľko pre občianske združenia, ktoré sú najčastejším druhom organizácií, neexistuje povinnosť predkladať subjektom verejnej správy výročné správy, či iným spôsobom dokazovať svoju činnosť a aktivitu. Pre odhad počtu aktívnych neziskových organizácií preto navrhujeme postup, ktorý uvádzame v časti 1.4. Metodika výberu výskumnej vzorky.

1.3.2. Štruktúra neziskového sektora

S cieľom bližšie spoznať štruktúru neziskového sektora si kladieme tieto výskumné otázky:

- Aká je štruktúra neziskového sektora z hľadiska zamerania činnosti organizácií?
- Pre aké cieľové skupiny neziskové organizácie poskytujú služby/realizujú aktivity?
- Aké je rozloženie organizácií z hľadiska ich sídla?
- Aká je geografická pôsobnosť neziskových organizácií?
- Aká je štruktúra subjektov z hľadiska dĺžky ich existencie?

Všetky vyššie uvedené výskumné otázky odporúčame sledovať aj vo vzťahu k jednotlivým právnym formám, t. j. klásť si otázku: **Či existujú rozdiely v zameraní činnosti, cieľových skupinách, rozložení organizácií z hľadiska sídla, geografickej pôsobnosti, dĺžky existencie, typoch aktivít z hľadiska jednotlivých právnych foriem. Ak áno, aké?**

Ďalej by bolo vhodné sledovať aj ďalšie súvislosti medzi premennými, ktoré môžu odhaliť bližšie štruktúru samotného neziskového sektora a prispieť k jeho lepšiemu poznaniu. Je dôležité ísť aj do hĺbky, skúmať vzťahy medzi indikátormi a nielen popisovať stav. Ak sa budú sledovať navrhnuté ukazovatele, bude toto sledovanie možné a je už záležitosťou rôznych štatistických postupov a analýz ako sledovať vzťahov medzi jednotlivými premennými.

V tabuľke 5 uvádzame zdroje údajov k jednotlivým indikátorom podľa vyššie položených výskumných otázok, pričom opäť hodnotíme ich spoľahlivosť. K indikátorom v tabuľke 5 je možné nájsť podklady vo výročných správach MNO, ale iba u tých, ktoré výročné správy zverejňujú. Tento zdroj nemožno považovať za databázu, získavanie údajov z výročných správ, ktoré často nie sú konzistentné, by bolo náročné. V ďalšom texte sa bližšie vyjadrujeme k jednotlivým indikátorom/výskumným otázkam.

Tabuľka 5 Indikátory štruktúry neziskového sektora

Indikátor	Databáza	Spoľahlivosť
Oblasť zamerania činnosti	Registre MV SR pre jednotlivé právne formy MNO, Register účtovných závierok	4
Cieľová skupina	Momentálne neexistuje	-
Sídlo organizácie	Registre MV SR pre jednotlivé právne formy	1
Geografická pôsobnosť	Register účtovných závierok	-
Dĺžka existencie	Registre MV SR pre jednotlivé právne formy MNO	1

Prameň: vlastné spracovanie

Aká je štruktúra neziskového sektora z hľadiska zamerania činnosti organizácií?

Počet MNO podľa zamerania činností je veľmi ťažké definovať, občianske združenia sú väčšinou na Štatistickom úrade evidované ako 701 - Združenie (zväz, spolok, spoločnosť, klub a i.), pričom nie je rozlíšené, či ide o kultúru, mládež, šport, ochranu životného prostredia, resp. inú oblasť, v ktorej združenie činnosť vykonáva. Pre niektoré právne formy, ako napr. neziskové organizácie poskytujúce

všeobecne prospešné služby sa dajú získať údaje o početnosti podľa oblastí, v ktorých pôsobia, z Registrových úradov na okresných úradoch¹¹ (centrálny register vedie Ministerstvo vnútra).

Pri typológii organizácií z hľadiska zamerania ich činnosti odporúčame použiť medzinárodnú klasifikáciu neziskových organizácií (ICNPO). Táto klasifikácia uvádza 12 hlavných kategórií, ktoré sú ďalej rozdelené do podkategórií. Uvedená typológia umožní komparáciu s výskumnými zisteniami v iných krajinách. Túto typológiu je možné prispôbiť na účely zisťovania v Slovenskej republike a to tak, že sa z niektorých podkategórií vyberú samostatné kategórie (napríklad detské a mládežnícke organizácie, ktoré sú v členení zaradené pod sociálne služby). Tento spôsob umožní získať na jednej strane lepší prehľad o oblasti pôsobenia organizácie zodpovedajúcej našim podmienkam a na druhej strane budeme môcť v budúcnosti údaje z nami definovaných kategórií zlúčiť a vyhodnotiť na základe klasifikácie ICNPO. Navrhovaná typológia zamerania činnosti organizácií je takáto:

1. Umenie a kultúra (Táto kategória zahŕňa organizácie špecializujúce sa na umenie a kultúru vo všeobecnosti, ako aj organizácie v oblasti médií a komunikácie, vizuálneho umenia, architektúry, keramického umenia, divadlá, historické, literárne a humanistické spoločnosti, múzeá, galérie, zoo, akváriá, spevácke, tanečné, hudobné súbory.)
2. Šport (športové kluby a združenia – v klasifikácii ICNPO zaradené pod 1. zahŕňa organizácie v oblasti športu, kluby, zväzy, voľnočasové kluby v oblasti športu.)
3. Rekreačia a realizácia záujmov (V klasifikácii ICNPO zaradené pod 1. zahŕňa tradičné záujmové organizácie: poľovníci, rybári, záhradkári, pestovatelia, včelári, chovatelia a pod., iné rekreačné a záujmové organizácie, spolky a kluby, ženské zväzy, filatelisti, zberatelia, turistické kluby atď.)
4. Vzdelávanie a výskum (Táto kategória zahŕňa organizácie realizujúce a podporujúce vzdelávanie a výskum, akými sú napríklad základné školy, stredné školy, vysoké školy, univerzity, akadémiie, univerzity tretieho veku, jazykové školy, výskumné centrá, akadémiie vied, ale aj združenia rodičov a priateľov školy, školské rady a pod.)
5. Zdravie (Zahŕňa organizácie pôsobiace v oblasti priamej zdravotnej starostlivosti, ale aj organizácie podporujúce zdravie, napríklad nemocnice, rehabilitačné centrá, liečebne, psychiatrické centrá, služby urgentnej zdravotníckej starostlivosti, hospice a pod.)
6. Sociálne služby pre deti, mládež a rodinu, ľudí so zdravotným postihnutím, seniorov a iné cieľové skupiny (v klasifikácii ICNPO zaradené pod sociálne služby: detské domovy, krízové centrá, resocializačné centrá, organizácie v oblasti náhradnej starostlivosti, poradne pre deti, mládež a rodiny, materské centrá, centrá pre rodiny, domovy sociálnych služieb, domovy dôchodcov, zariadenia pre seniorov, denné centrá, kluby dôchodcov, zväzy ľudí so zdravotným postihnutím, služby pre bezdomovcov, užívateľov drog, drogovu závislých, nezamestnaných, svojpomocné skupiny pre tieto cieľové skupiny, potravinové banky)
7. Detské a mládežnícke organizácie (v klasifikácii ICNPO zaradené pod sociálne služby – skauti, Erko, Domka, saleziáni, Rada mládeže Slovenska, YMCA, iné...)
8. Prevencia a pomoc v prípade humanitárnych a prírodných katastrof (napríklad aj dobrovoľné hasičské zbory, tiež zaradené pod sociálne služby)
9. Životné prostredie (ochrana a rozvoj životného prostredia, ochrana a starostlivosť o zvieratá)
10. Rozvoj komunity a bývania (organizácie realizujúce programy a poskytujúce služby s cieľom komunitného rozvoja a ekonomického a sociálneho rozvoja spoločnosti)
11. Obhajoba záujmov/advokácia (organizácie zamerané na obhajobu práv a záujmov občanov, žien, spotrebiteľov, ľudských práv, práv menšín, organizácie poskytujúce právne služby)

¹¹ <http://www.minv.sk/?registre-urady-pre-neziskove-organizacie-poskytujuce-vseobecne-prospesne-sluzby>

12. Politika (politické strany, hnutia, združenia – v klasifikácii zaradené do rovnakej kategórie ako obhajoba záujmov)
13. Podpora dobročinnosti, darcovstva a dobrovoľníctva (nadácie, dobrovoľnícke centrá, organizácie podporujúce darcovstvo, charitu, neinvestičné fondy, komunitné nadácie)
14. Medzinárodné (organizácie zamerané na šírenie kultúrneho porozumenia medzi krajinami, humanitárne rozvojové organizácie pracujúce v zahraničí, medzinárodné organizácie pôsobiace v prípade humanitárnych a prírodných katastrof)
15. Náboženstvo a cirkevné aktivity (cirkvi, cirkevné spoločenstvá, kostoly, farnosti)
16. Profesionálne organizácie, komory, zväzy, odbory
17. Iné

Na základe platnej legislatívy, ktorá sa týka nadácií, neziskových organizácií poskytujúcich všeobecne prospešné služby, neinvestičných fondov, verejných zbierok a asignácie podielu zaplatenej dane je možné určiť menej detailné členenie, ktoré je vyhovujúce pre pripravovaný zákon o registri MNO. Pre porovnateľnosť so zahraničím bude výskum realizovaný podľa vyššie uvedeného členenia 17 typov a následne výstupy budú prevedené podľa schémy 1 pre potreby pripravovaného zákona.

Návrh v zákone o registri MNO:	Pôvodné členenie v aktuálnej platnej legislatíve:	Medzinárodné porovnateľné členenie:
Kultúrne a duchovné hodnoty	Duchovné hodnoty	Náboženstvo a cirkevné aktivity (mimo cirkví*)
	Kultúrne hodnoty	Umenie a kultúra
Životné prostredie	Prírodné hodnoty	Životné prostredie
	Ochrana a tvorba životného prostredia,	
Ľudské práva	Ochrana ľudských práv	Obhajoba záujmov/advokácia
	Obhajoba a ochrana práv	Politika (mimo politických strán**)
Zdravie	Ochrana a podpora zdravia, poskytovanie zdravotnej starostlivosti	Zdravie
Sociálna oblasť	Sociálna oblasť	Sociálne služby
		Detské a mládežnícke organizácie
Vzdelávanie, veda a výskum	Vzdelávanie	Vzdelávanie a výskum
	Veda a výskum	
Telovýchova	Telovýchova	Šport
		Rekreácia a realizácia záujmov
Dobrovoľníctvo	Dobrovoľníctvo	Podpora dobročinnosti, darcovstva a dobrovoľníctva
Rozvojová spolupráca a humanitárna pomoc	Rozvojová spolupráca a humanitárna pomoc	Prevencia a pomoc v prípade humanitárnych a prírodných katastrof
		Medzinárodné organizácie
Rozvoj komunity a bývania	Zabezpečovanie bývania, správy, údržby a obnovy bytového fondu, komunitný rozvoj, ekonomický a sociálny rozvoj spoločnosti	Rozvoj komunity a bývania

	Služby na podporu regionálneho rozvoja a zamestnanosti	
Profesijné organizácie, komory, zväzy, odbory	-	Profesijné organizácie, komory, zväzy, odbory

Schéma 1: Typológia organizácia – medzinárodné a slovenské členenie zamerania MNO

Prameň: vlastné spracovanie

* cirkvi nie sú predmetom skúmania a nebudú v rámci výskumu ani oslovené

**politické strany nie sú predmetom skúmania a nebudú v rámci výskumu ani oslovené

Niektoré organizácie pôsobia vo viacerých oblastiach, odporúča sa preto pri sledovaní zisťovať prevažujúci typ zamerania aktivít, ktorý určí samotný respondent/respondentka organizácie podľa subjektívneho uváženia. Vybrať bude môcť maximálne 3 typy aktivít, ktoré u organizácie prevažujú, a zoradiť ich podľa toho, ktorému typu aktivít sa venuje najviac. Túto a aj nasledujúce otázky budú zisťované rozhovorom/dotazníkom.

Pre aké cieľové skupiny neziskové organizácie poskytujú služby/realizujú aktivity?

Odpoveď na túto otázku poskytuje pohľad na to, kto sú odberatelia alebo prijímatelia služieb MNO. Pre tento indikátor bude potrebné vytvoriť typológiu cieľových skupín a v predvýskume ju otestovať. Predpokladáme, že mnohé organizácie poskytujú služby pre viaceré cieľové skupiny. V tomto prípade bude možné buď uviesť kľúčovú alebo primárnu skupinu a potom ďalšie cieľové skupiny, alebo vyberať ľubovoľne z dopredu zadefinovaného zoznamu. V tejto otázke je zaujímavé sledovať aj to, aká je veľkosť cieľovej skupiny, respektíve počet klientov, ktorým MNO poskytujú svoje služby.

Aké je rozloženie organizácií z hľadiska ich sídla?

Odpoveď na túto otázku umožní získať pohľad na to, aké je regionálne pokrytie Slovenska mimovládnyimi organizáciami. V spojení s nasledujúcou otázkou umožní získať aj lepší pohľad na pokrytie Slovenska aktivitami a službami MNO. MNO totiž môžu mať sídlo v konkrétnom meste alebo obci, ale služby poskytovať aj napríklad mimo regiónu, v ktorom majú sídlo.

Aká je geografická pôsobnosť neziskových organizácií?

Geografická pôsobnosť organizácií poskytuje odpoveď na otázku, či sa organizácie zameriavajú v prevažnej miere na poskytovanie služieb na lokálnej úrovni alebo na vyšších úrovniach. Odpoveď môže byť zaujímavá aj z hľadiska nastavenia mechanizmov financovania MNO, t. j. ak majú napríklad organizácie skôr lokálnu pôsobnosť, je v budúcnosti potrebné rozvíjať a podporovať zdroje financovania skôr na týchto úrovniach.

Aká je štruktúra subjektov z hľadiska dĺžky ich existencie?

Odpoveď na otázku dĺžky existencie MNO vypovedá o udržateľnosti organizácií. Tento indikátor môže byť zaujímavý vo vzťahu k iným premenným, napríklad vo vzťahu k zameraniu činnosti, aktivitám či funkciám, kedy by sme mohli v časovom slede sledovať, aké typy organizácií v jednotlivých rokoch vznikali alebo vznikajú a teda aj či sa mení rola neziskového sektora v spoločnosti.

Ďalšie navrhované indikátory vo vzťahu k vybraným právnym formám

Okrem vyššie uvedených indikátorov odporúčame pre nadácie v tejto oblasti vnútorné členenie na komunitné, firemné, grantové a operačné nadácie.

Pre zisťovanie o neinvestičných fondoch odporúčame aj členenie na individuálne a humanitárne neinvestičné fondy..

1.3.3. Funkcie a rola neziskového sektora

S cieľom analyzovať hlbšie to, aké funkcie neziskové organizácie plnia v našej spoločnosti a identifikovať tak kľúčové roly neziskového sektora si kladieme tieto výskumné otázky:

- Aké typy aktivít neziskové organizácie vykonávajú?
- Aké je zameranie aktivít NO z hľadiska verejnej a/alebo vzájomnej prospešnosti?
- Aké funkcie MNO plnia?
- Aké sú motívy vzniku MNO (aké teórie motivácie pri zakladaní MNO) sú na Slovensku prítomné?

V rámci týchto výskumných otázok bude opäť zaujímavé sledovať vzájomné súvislosti a analyzovať ich aj vzhľadom na indikátory štruktúry neziskového sektora. Toto umožní nielen popísať stav, ale aj uskutočniť hlbšiu kauzálnu analýzu.

V tabuľke 6 uvádzame existujúce zdroje údajov k jednotlivým indikátorom podľa vyššie položených výskumných otázok. V ďalšom texte sa bližšie vyjadrujeme k jednotlivým indikátorom/výskumným otázkam.

Tabuľka 6 Indikátory role a funkcií neziskového sektora

Indikátor	Databáza	Spoľahlivosť
Typy aktivít	Momentálne neexistuje	-
Verejno-prospešné/vzájomne prospešné zameranie	Momentálne neexistuje	-
Funkcie	Momentálne neexistuje	-
Motívy vzniku/zakladania MNO	Momentálne neexistuje	-

Prameň: vlastné spracovanie

Aké typy aktivít organizácie vykonávajú?

Pri tomto indikátore nás zaujíma, aké typy aktivít MNO vykonávajú. V zásade rozlišujeme servisné aktivity (poskytovanie služieb), advokačné aktivity (obhajovanie záujmov) a strešné aktivity (tzv. umbrella organizations). Výskum bude sledovať početnosť organizácií podľa typu aktivít. Tento ukazovateľ poskytne hodnotné údaje o činnosti MNO a v spojení s inými indikátormi (oblasť činnosti, funkcie, cieľové skupiny) umožní získať hlbší pohľad na rolu tretieho sektora v spoločnosti, rovnako umožní hľadať vzťahy medzi typom aktivít a financovaním MNO.

Aké je zameranie aktivít organizácie z hľadiska verejnej alebo vzájomnej prospešnosti?

Z hľadiska vnútorného členenia by bolo zaujímavé zistiť aj počty MNO podľa toho, či sú zamerané do vnútra, inak povedané, služby sú poskytované členom, teda vzájomne prospešné organizácie, alebo či organizácia je orientovaná smerom von a aktivity organizácie sú určené širšej verejnosti. Tu však narážame na problematiku verejnej prospešnosti, všeobecnej prospešnosti a vzájomnej prospešnosti. V súčasnosti platné právne úpravy v SR zakotvujú menej náročný spôsob definovania verejnej prospešnosti. Ten predstavuje len akýsi zoznam činností, ktoré sa považujú za verejnoprospešné, ponechávajúc pritom veľkú mieru kreativity orgánom verejnej správy. Takýto spôsob však nepredstavuje transparentné a konečné riešenie inštitútu verejnej prospešnosti, čo vo veľkej miere potvrdzujú nielen samotné neziskové organizácie, ale aj rôznorodé legislatívne problémy, ktoré sa v súvislosti s týmto inštitútom vyskytujú.

Do právnej teórie a legislatívnej praxe sa pojem „verejná prospešnosť“ dostáva ako antonymum pojmu „vzájomná prospešnosť“ alebo individuálna či osobná prospešnosť. V legislatíve sa však

dlhodobejšie používa pojem „všeobecná prospešnosť“, „všeobecne prospešná služba“, „všeobecne prospešné organizácie“ (Nadácia otvorenej spoločnosti, 2006).

V bežnej legislatíve je využívaný pojem "všeobecná prospešnosť" typicky v pomenovaní organizácií – neziskové organizácie poskytujúce všeobecne prospešné služby.

Prvým rozmerom pojmu verejná prospešnosť je spojenie verejnej prospešnosti so službami, ktoré sú poskytované vo verejnom záujme (pre všetkých občanov). V legislatíve je možné poskytovanie týchto služieb ukotviť. Takýto predpis potom musí obsahovať aj podmienky ich realizácie, prípadne podmienky financovania.

Druhou možnosťou je definovanie formálnych podmienok, vrátane právnej formy, ktoré je potrebné splniť, aby bolo možné verejne prospešné služby poskytovať. Jednoduchší pre tvorcov legislatívy je prvý spôsob. V druhom je totiž nevyhnutné vysporiadať sa s otázkami, prečo práve len definovaná právna forma môže poskytovať verejnoprospešné služby, prípadne prečo je ich rozsah obmedzený atď.

Slovenská republika má samostatný právny predpis (zákon o neziskových organizáciách poskytujúcich všeobecne prospešné služby č. 213/1997, v znení neskorších predpisov), ktorý definuje verejnú prospešnosť cez prvú možnosť, tzn. služby poskytované vo verejnom záujme. Ako sme už uviedli, legislatíva používa namiesto „verejná prospešnosť“ pojem „všeobecná prospešnosť“. Zákon č. 213/1997 Z. z. radí medzi všeobecne prospešné služby najmä:

- poskytovanie zdravotnej starostlivosti,
- poskytovanie sociálnej pomoci a humanitárna starostlivosť,
- tvorba, rozvoj, ochrana, obnova a prezentácia duchovných a kultúrnych hodnôt,
- ochrana ľudských práv a základných slobôd,
- vzdelávanie, výchova a rozvoj telesnej kultúry,
- výskum, vývoj, vedecko-technické služby a informačné služby,
- tvorba a ochrana životného prostredia a ochrana zdravia obyvateľstva,
- služby na podporu regionálneho rozvoja a zamestnanosti,
- zabezpečovanie bývania, správy, údržby a obnovy bytového fondu.

Právny rámec súkromných neziskových organizácií zvyčajne umožňuje vytvorenie rôznych foriem organizácií na akýkoľvek zákonný účel. Poslaním neziskovej organizácie môže byť preto aj napĺňanie vzájomne prospešného účelu (tzn. pre istú skupinu, obvykle pre vlastných členov).

Pravdepodobne existujú rôzne neziskové organizácie súkromného typu, ktoré sú založené výhradne na realizáciu vlastných aktivít a dosahovanie vzájomne prospešných cieľov. Na druhej strane treba pripomenúť "krehkosť" tohto vymedzenia, pretože ak uvedená organizácia zorganizuje jednu aktivitu v prospech verejnosti, potom iste vykonáva aj verejne prospešnú činnosť. Taktiež je otázne, ak organizácia má 1 000 členov, ktorým poskytuje istú službu, či pri tak veľkej členskej základni ide stále o vzájomnú prospešnosť.

Samotné zaradenie organizácie do príslušnej kategórie je treba vykonávať po starostlivej analýze rozsahu jednotlivých druhov činností (verejnoprospešné verzus vzájomne prospešné) a nezabudnúť na dynamiku v tejto oblasti. Túto oblasť prospešnosti, tzn. komu MNO slúžia a prinášajú prospech bude možné odvodiť od činností MNO, ktoré vykonávajú a veľkosti členskej ako aj klientskej základne a z toho odvodiť vzájomnú, resp. verejnú prospešnosť.

Aké funkcie neziskové organizácie plnia?

Pri tejto otázke odporúčame využiť sledovanie podľa typológie vytvorenej Pospíšilom a kol. (2009) – pozri Obrázok 2. Okrem celkovej analýzy neziskového sektora tento prístup umožňuje podrobnejšiu analýzu neziskového sektora vo vzťahu k jeho prínosom pre spoločnosť.

Obrázok 2 Typológia funkcií MNO

Prameň: Pospíšil a kol., 2009

Aké sú motívy vzniku MNO (aké teórie motivácie pri zakladaní MNO sú na Slovensku prítomné)?

Teórie neziskových organizácií možno rozdeliť do niekoľko pomerne jasne oddelených skupín. Prvé z nich sú teórie, ktoré môžeme nazvať jednofaktorové, ďalšiu skupinu tvoria viacfaktorové, zohľadňujúce prítomnosť viacerých rôznych vplyvov a pôsobenie ich vzájomných kombinácií a nakoniec teórie, ktoré nazveme ostatné. Medzi tieto ostatné teórie môžeme zaradiť napríklad koncept sociálnej ekonomiky, ale aj teórie ktoré sa neopierajú o empiriu, ale o normatívne a logické východiská. Všetky tieto prístupy majú jedno spoločné. Snažia sa nájsť podstatné faktory určujúce príčiny vzniku a rozvoja neziskových subjektov v rôznych typoch prostredia, poprípade faktory ovplyvňujúce rozsah, štruktúru či zameranie neziskového sektora (Hyánek, 2011). Prehľad teórií, ktoré možno skúmať, zhrňuje nasledujúca tabuľka:

Tabuľka 7 Prehľad teórií vzniku neziskových organizácií

Jednofaktorové teórie	Viacfaktorové teórie	Ostatné teórie
Teória vládnych a trhových zlyhaní	Teória spoločenských koreňov	Teória rurality
Teória informačnej asymetrie		
Teória strany ponuky		
Teória štátu blahobytu		
Teória vzájomnej závislosti		
Teória vládnutia prostredníctvom tretieho sektora		

Prameň: vlastné spracovanie

Jednofaktorové teórie sa zameriavajú na jeden určujúci faktor vzniku a rozvoja neziskových organizácií. Týmto jediným faktorom je potom vysvetľovaná oprávnenosť či logika vzniku a existencie neziskového sektora. Hovoríme tiež o nich ako o základných šiestich teóriách, ktoré zhrnuli vo svojej práci Salamon a Anheier (Kuvíková, 2004). Teóriu spoločenských koreňov zaraďujeme medzi viacfaktorové teórie, ktoré na rozdiel od jednofaktorových sú ovplyvnené miestom svojho vzniku a sú vyslovene a zámerne založené na odlišnostiach historického vývoja. Teória rurality na Slovensku predstavuje nový pojem a doposiaľ ešte nie je veľmi známa. Túto teóriu formuloval V. Valentinov (2012) a vychádza z predpokladu, že existencia tretieho sektora je zapríčinená obmedzenou schopnosťou ziskových firiem uspokojiť ľudské potreby, pričom dôvodom sú špecifické charakteristiky vidieckych oblastí a z nich vyplývajúce „ruralitné špecifické náklady“. Základnou hypotézou teórie rurality je, že ruralitné špecifické náklady podnecujú vznik vidieckych organizácií

tretieho sektora. V rámci tejto oblasti sa výskum zameria na početnosť MNO podľa teórií vzniku neziskových organizácií, tzn. bude skúmať motívy zakladateľov, ktoré viedli k založeniu MNO. Skúmanie motívov podľa teórií vzniku umožňuje lepšie pochopenie voľby predmetu činností, taktiež sa dajú sledovať vzťahy medzi teóriou vzniku a spôsobom financovania MNO.

1.3.4. Personálne kapacity neziskového sektora

Táto oblasť výskumného sledovania tvorí ďalšiu dôležitú bázu údajov o neziskovom sektore a jeho prínosoch. Dáva odpoveď na otázku, aký počet osôb a v akom vzťahu k NO (pracovno-právnom, obchodnom, členskom, dobrovoľníckom) zabezpečuje či realizuje činnosti NO. Tieto zistenia sú dôležité jednak vo vzťahu k potenciálu neziskových organizácií v oblasti podpory aktivizmu a dobrovoľníctva, ale tiež vo vzťahu k podieľaniu sa na zamestnanosti. Analýza personálnych kapacít neziskového sektora by sa mala odvíjať od reality v praxi a zisťovať nielen počet zamestnancov, členov a dobrovoľníkov v organizáciách, ale aj využívanie iných foriem kontraktčných vzťahov (napríklad obchodných). V NO je na Slovensku totiž častou praxou to, že v snahe šetriť výdavky na personálne sily mnohé aktivity NO zabezpečujú ľudia v organizáciách dlhodobo ako samostatne zárobkovo činné osoby, v štatistikách, sa ale tieto neuvádzajú. Táto skutočnosť tiež dokrešľuje obraz o fungovaní NO.

V tejto oblasti si kladieme tieto výskumné otázky:

- Aké sú personálne kapacity neziskového sektora?
- V akom vzťahu k MNO sú osoby, ktoré sa podieľajú na ich činnosti?
- Aký je počet zamestnancov pracujúcich v MNO?
- Aká je štruktúra zamestnancov pracujúcich v MNO z hľadiska veku?
- Aká je štruktúra zamestnancov pracujúcich v MNO z hľadiska rodu?
- Aká je štruktúra zamestnancov pracujúcich v MNO z hľadiska dosiahnutého vzdelania?
- Aká je štruktúra zamestnancov pracujúcich v MNO z hľadiska typu pracovného pomeru?
- Aká je štruktúra zamestnancov pracujúcich v MNO z hľadiska dĺžky pracovného pomeru?
- Aký je podiel znevýhodnených osôb zamestnaných v MNO?
- Aký je hrubý príjem zamestnancov v MNO?
- Aký je počet ľudí pracujúcich v MNO za finančnú odmenu v inom ako pracovno-právnom vzťahu?
- Aká je štruktúra ľudí pracujúcich v MNO za finančnú odmenu v inom ako pracovno-právnom vzťahu z hľadiska veku?
- Aká je štruktúra ľudí pracujúcich v MNO za finančnú odmenu v inom ako pracovno-právnom vzťahu z hľadiska rodu?
- Aká je štruktúra ľudí pracujúcich v MNO za finančnú odmenu v inom ako pracovno-právnom vzťahu z hľadiska výšky vzdelania?
- Aká je štruktúra ľudí pracujúcich v MNO za finančnú odmenu v inom ako pracovno-právnom vzťahu z hľadiska typu vzťahu?
- Aká je štruktúra ľudí pracujúcich v MNO za finančnú odmenu v inom ako pracovno-právnom vzťahu z hľadiska dĺžky vzťahu?
- Aký je podiel znevýhodnených osôb pracujúcich v MNO za finančnú odmenu v inom ako zamestnaneckom vzťahu?
- Aký je hrubý príjem osôb pracujúcich v MNO za finančnú odmenu v inom ako zamestnaneckom vzťahu?
- Aký je počet členov registrovaných v MNO?
- Aká je štruktúra členov registrovaných v MNO z hľadiska rodu?
- Aká je štruktúra členov registrovaných v MNO z hľadiska veku?

- Aká je štruktúra členov z hľadiska typu ich členstva a zapojenia sa do aktivít organizácie (aktívni členovia verzus neaktívni členovia)?
- Aký je počet dobrovoľníkov pracujúcich v MNO?
- Aká je typológia aktivít dobrovoľníkov v MNO z hľadiska frekvencie ich činnosti?
- Aká je štruktúra dobrovoľníkov z hľadiska ich rodu?
- Aká je štruktúra dobrovoľníkov z hľadiska ich veku?
- Aký je počet hodín odpracovaných dobrovoľníkmi pre MNO?
- Aká je ekonomická hodnota dobrovoľníckej práce dobrovoľníkov v MNO?
- Ako súvisia personálne kapacity neziskového sektora s jednotlivými indikátormi štruktúry neziskového sektora?

Na základe vyššie uvedených otázok, bude možné zodpovedať na otázky:

- Aký je podiel MNO na celkovej zamestnanosti v SR (bez dobrovoľníkov)?
- Aký je podiel MNO na celkovej zamestnanosti v SR s prepočtom s dobrovoľníkmi (dobrovoľnícky odpracované hodiny prepočítané na plný pracovný čas).

Tabuľka 8 Indikátory personálnych kapacít neziskového sektora

Indikátor	Databáza	Spoľahlivosť
Zamestnanci v MNO – počet	Sociálna poisťovňa*	1
	Štatistický úrad – výberové zisťovania MNO	3
Zamestnanci v MNO – typy pracovno-právnych vzťahov	Sociálna poisťovňa	1
	Štatistický úrad – výberové zisťovania MNO	3
Zamestnanci v MNO – dĺžka pracovno-právnych vzťahov	Sociálna poisťovňa	1
Zamestnanci MNO vzhľadom na rod	Sociálna poisťovňa	1
Zamestnanci MNO vzhľadom na vek	Sociálna poisťovňa	1
Zamestnanci MNO vzhľadom na výšku vzdelania	Momentálne neexistuje	-
Zamestnanci MNO – znevýhodnené osoby	Momentálne neexistuje	-
Hrubý ročný príjem zamestnancov MNO	Sociálna poisťovňa	1
Ľudia pracujúci v MNO za finančnú odmenu v inom ako pracovno-právnom vzťahu – počet	Momentálne neexistuje	-
Ľudia pracujúci v MNO za finančnú odmenu v inom ako pracovno-právnom vzťahu – typy vzťahov	Momentálne neexistuje	-
Ľudia pracujúci v MNO za finančnú odmenu v inom ako pracovno-právnom vzťahu – rod	Momentálne neexistuje	-
Ľudia pracujúci v MNO za finančnú odmenu v inom ako pracovno-právnom vzťahu – vek	Momentálne neexistuje	-
Ľudia pracujúci v MNO za finančnú odmenu v inom ako pracovno-právnom vzťahu – výška vzdelania	Momentálne neexistuje	-
Ľudia pracujúci v MNO za finančnú odmenu v inom ako pracovno-právnom vzťahu – znevýhodnené osoby	Momentálne neexistuje	-
Ľudia pracujúci v MNO za finančnú odmenu v inom ako pracovno-právnom vzťahu – hrubý príjem	Momentálne neexistuje	-

Počet registrovaných členov MNO	Štatistický úrad – výberové zisťovania MNO	3
Členovia MNO z hľadiska rodu	Momentálne neexistuje	-
Členovia MNO z hľadiska veku	Momentálne neexistuje	-
Členovia MNO z hľadiska členstva (aktívne/neaktívne)	Momentálne neexistuje	-
Dobrovoľníci v MNO – počet	Štatistický úrad – výberové zisťovania MNO	3
Dobrovoľníci v MNO – rod	Momentálne neexistuje	-
Dobrovoľníci v MNO – vek	Momentálne neexistuje	-
Počet hodín odpracovaných dobrovoľníkmi	Štatistický úrad – výberové zisťovania MNO	3
Ekonomická hodnota odpracovaných dobrovoľníckych hodín v MNO	Momentálne neexistuje	-

Prameň: vlastné spracovanie

Zamestnanci a ľudia pracujúci v MNO za finančnú odmenu v inom ako pracovno-právnom pomere

Na základe údajov o počte zamestnancov v MNO a ľudí v inom ako pracovno-právnom vzťahu budeme môcť jednak odpovedať na otázku, aký je podiel neziskových organizácií na celkovej zamestnanosti, ale tiež hlbšie analyzovať to, pre koho tento sektor predstavuje priestor pre zamestnávanie z hľadiska rodu, veku a výšky vzdelania ľudí. Nakoľko osobitú kategóriu tvoria znevýhodnení ľudia na trhu práce, navrhujeme sledovať aj podiel neziskových organizácií na zamestnávaní alebo kontrahovaní týchto osôb. Tu istý podiel tvoria sociálne podniky, my navrhujeme zamerať sa len na tie, ktoré budú mať právnu formu organizácií tretieho sektora (definované v tabuľke 2). Pri vymedzení týchto osôb navrhujeme vychádzať z definície znevýhodneného uchádzača o zamestnanie v Zákone č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Podľa tohto zákona znevýhodnený uchádzač o zamestnanie je uchádzač o zamestnanie, ktorý je:

- a) občan mladší ako 26 rokov veku, ktorý ukončil príslušným stupňom vzdelania sústavnú prípravu na povolanie v dennej forme štúdia pred menej ako dvomi rokmi a od jej ukončenia nemal pravidelne platené zamestnanie,
- b) občan starší ako 50 rokov veku,
- c) občan vedený v evidencii uchádzačov o zamestnanie najmenej 12 po sebe nasledujúcich mesiacov,
- d) občan, ktorý dosiahol vzdelanie nižšie ako stredné odborné vzdelanie,
- e) občan, ktorý najmenej 12 po sebe nasledujúcich kalendárnych mesiacov pred zaradením do evidencie uchádzačov o zamestnanie nemal pravidelne platené zamestnanie, (pravidelne platené zamestnanie je zamestnanie, ktoré trvalo najmenej šesť po sebe nasledujúcich mesiacov),
- f) štátny príslušník tretej krajiny, ktorému bol udelený azyl, alebo ktorému bola poskytnutá doplnková ochrana,
- g) občan, ktorý žije ako osamelá dospelá osoba s jednou alebo viacerými osobami odkázanými na jeho starostlivosť, alebo osoba starajúca sa aspoň o jedno dieťa pred skončením povinnej školskej dochádzky,
- h) občan so zdravotným postihnutím.

Z praxe vieme, že zamestnávanie ľudí v neziskových organizáciách má svoje špecifiká, čo sa týka dĺžky, ale aj typu pracovných pomerov. Predpokladáme, že sa často vyskytuje zamestnávanie na dohody mimo pracovného pomeru, ale najmä kontrahovanie ľudí na vykonávanie aktivít alebo poskytovanie služieb MNO. Zaujímavým údajom je aj priemerná mesačná hrubá mzda, najmä v porovnaní s priemernou hrubou mzdou na Slovensku.

Členstvo

Jedným zo základných znakov MNO je, že sú postavené na členskom princípe. Preto otázka členstva predstavuje ďalšiu charakteristiku personálnych kapacít neziskových organizácií. V praxi existuje vzhľadom na túto charakteristiku veľmi široké spektrum organizácií, kde na jednej strane sú organizácie fungujúce na členskom princípe so stovkami až tisíckami členov a členiek a na druhej strane organizácie, ktoré majú 4 členov, ktorí sú zároveň zamestnancami organizácie. Zároveň predpokladáme, že existuje veľký rozdiel medzi mierou, akou sa členovia a členky podieľajú na činnosti organizácií a teda či ide o tzv. aktívne alebo pasívne členstvo. Tento ukazovateľ predstavuje nielen pohľad na personálne kapacity neziskového sektora a jeho kapacitu združovania, ale vo vzťahu k indikátorom štruktúry či funkcií umožní nám hlbšie porozumieť samotnému fungovaniu organizácií či podobe tretieho sektora v našich podmienkach.

Dobrovoľníctvo

Dobrovoľnícky charakter, podobne ako členský princíp, patrí k základným znakom neziskových organizácií. Miera využívania dobrovoľníkov a dobrovoľníčok v organizáciách však môže byť veľmi rôzna. V niektorých prípadoch je činnosť organizácií postavená na práci dobrovoľníkov a bez ich zapojenia by organizácia nefungovala. Na druhej strane poznáme organizácie, ktoré pomoc dobrovoľníkov a dobrovoľníčok vzhľadom na charakter ich aktivít nepotrebujú ani nevyužívajú. V súvislosti s dobrovoľníctvom je zaujímavé skúmať aj to, či sú dobrovoľníci zároveň členmi neziskových organizácií, pre ktoré pracujú. Táto charakteristika sa ukázala ako typická pre dobrovoľníctvo na Slovensku vo viacerých výskumoch (napríklad Dobrovoľníctvo na Slovensku – výskumné reflexie, 2011). Z tohto dôvodu navrhujeme členstvo a dobrovoľníctvo sledovať vo vzájomnej súvislosti. V záujme získať základný pohľad na sociálny profil dobrovoľníkov a dobrovoľníčok navrhujeme sledovanie zamerať aj na pohlavie a vek. Okrem sociálnych prínosov predstavuje dobrovoľníctvo aj významný ekonomický prínos. Na základe počtu hodín odpracovaných dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami je možné vypočítať ekonomickú hodnotu dobrovoľníckej práce. Na tento výpočet je možné využiť viacero prístupov. My navrhujeme využiť výpočet vychádzajúci z priemernej hrubej mzdy bez ohľadu na triedu zamestnania. Pri výpočte s ohľadom na triedu zamestnania by totiž bolo potrebné pri každom dobrovoľníkovi uvádzať aj typ činnosti a podľa toho priradiť zodpovedajúcu triedu zamestnania. Priemernú hrubú mzdu za predchádzajúci rok každoročne zverejňuje Štatistický úrad Slovenskej republiky (ŠÚ SR). Táto mzda je však zverejnená ako mesačná mzda a nie mzda na hodinu. Pre výpočet hodinovej mzdy je preto možné použiť tabuľku, v ktorej sú uvedené aj mzdy podľa triedy zamestnaní. Tá totiž obsahuje aj priemernú hrubú hodinovú mzdu za všetky zamestnania. Pri výpočte sa počet hodín vykonanej dobrovoľníckej práce vynásobí priemernou hrubou hodinovou mzdou.

1.3.5. Ekonomická hodnota neziskového sektora

Pri analýze mimovládneho neziskového sektora je potrebné si uvedomiť, že tento sektor zahŕňa veľké množstvo ekonomických subjektov, ktoré vytvárajú výkony, ale aj spotrebúvajú, čo so sebou prináša zaujímavé makroekonomické súvislosti. Tie môžu zvyšovať význam neziskových organizácií ako prispievateľov a tvorcov HDP (hrubý domáci produkt). Za pomoci údajov zisťovaných ŠÚ SR je možné uviesť základné charakteristiky neziskového sektora na Slovensku. Patria sem napr. výdavky, výnosy, počet zamestnancov, počet hodín dobrovoľníckej práce. ŠÚ SR väčšinou poskytuje údaje vždy až s odstupom dvoch rokov, kedy vychádzajú štatistické ročenky, z ktorých sa dajú čerpať potrebné informácie. Vo výnimočných prípadoch sú k dispozícii aktuálnejšie dáta, ktoré sú však označované ako predbežné. Údaje ŠÚ SR nemožno považovať za 100% výpovedné, vzhľadom na to, že ŠÚ SR uvádza dáta pre neziskové inštitúcie slúžiace domácnostiam (NISD), ktorých definícia nie je totožná s tým, ako sme definovali MNO.

Ďalšie ukazovatele v ekonomickej oblasti, ktoré by bolo zaujímavé sledovať, sú celková výška príjmov a nákladov neziskového sektora, prípadne celková výška majetku. Tieto ukazovatele by bolo možné zistiť len z výročných správ MNO, pričom narážame na problém, že nie všetky právne formy sú povinné zverejňovať výročné správy, resp. niektoré právne formy ani nie sú povinné výročné správy zostavovať (napríklad OZ tak robia buď na žiadosť donora, alebo v záujme zvyšovania svojej transparentnosti a dôveryhodnosti, legislatívne im však takáto povinnosť neplynie).

V oblasti ekonomickej hodnoty neziskového sektora si kladieme tieto výskumné otázky:

- Aké sú príjmy MNO a ich výška a štruktúra?
- Aké sú výdavky MNO a ich výška a štruktúra?
- Aký je rozdiel medzi výnosmi a nákladmi MNO?
- Aký je celkový majetok MNO a jeho štruktúra?

Príjmy MNO a ich štruktúra

Príjmy môžeme členiť v nasledovnej štruktúre, opäť uvádzame v tabuľke prehľad zdrojov dát a dostupnosť údajov ohľadom ich zastúpenia.

Tabuľka 9 Domáce zdroje financovania MNO

Zdroj	Databáza	Spoľahlivosť	Možný zdroj údajov
<i>Verejné zdroje</i>			
Štátne dotácie	Modul dotačných schém	3	Ministerstvo financií
Regionálne zdroje	Modul dotačných schém	3	Účty VÚC
Miestne zdroje	NA	-	Účty miest a obcí
EU spolufinancovanie	ITMS2014+	3	Úrad vlády SR, prípadne jednotlivé ministerstvá pre jednotlivé operačné programy
Daňová asignácia	Finančná správa	2	Ministerstvo financií, 1.Slovenské neziskové servisné centrum
Lotérie	NA	-	Ministerstvo financií
Verejné fondy	NA	-	Fond na podporu umenia, Environmentálny fond, Audiovizuálny fond, Fond na podporu kultúry národnostných menšín.
<i>Súkromné zdroje</i>			
Dary od jednotlivcov	Slovstat	4	Dopytovanie/dotazník
Dary od firiem	Slovstat	4	Dopytovanie/dotazník
Závety	NA	-	Notári. Dopytovanie/dotazník
Granty od nadácií	NA	-	Výročné správy MNO
Verejné zbierky	NA	-	Ministerstvo financií, Ministerstvo vnútra
Členské	NA	-	Dopytovanie/dotazník
<i>Vlastné zdroje – samofinancovanie*</i>			
Predaj tvarov a služieb	NA	-	Výročné správy MNO, Dopytovanie/dotazník
Predaj a prenájom majetku	NA	-	Výročné správy MNO, Dopytovanie/dotazník

Príjem z úrokov	NA	-	Výročné správy MNO, Dopytovanie/dotazník
Komerčná činnosť (podnikanie)	NA	-	ŠU SR, Ministerstvo vnútra SR, Slovstat, Daňový úrad a Finančná správa SR

Prameň: vlastné spracovanie

*Samofinancujúce aktivity prinášajú finančný príjem alebo aj prípadný zisk, stále však platí princíp neziskovosti a je na rozdiel od podniku vopred dané, ako nezisková organizácia s finančným príjmom naloží. Príjmy z činností, ktorými MNO dosahujú zisk, ako príjmy z predaja majetku, z nájomného, z reklám, z členských príspevkov sú predmetom dane z príjmov a sú podriadené zákonu o dani z príjmov č. 595/2003 Z. z. v znení neskorších predpisov. Pri zdaňovaní týchto príjmov treba zohľadniť dva faktory:

1. či je činnosť vykonávaná v rámci poslania organizácie, o ktorej je zo stanov zrejmé, že je činnosťou, za účelom ktorej organizácia vznikla. Ide o tzv. hlavnú činnosť a nie je podnikaním. To, či sa pritom dosahujú príjmy vyššie ako výdavky, nie je podstatné. Cieľom MNO nie je dosiahnutie zisku, ale propagácia a podpora poslania, za účelom ktorého bola založená. Ak aj organizácia v rámci plnenia všeobecne prospešných cieľov dosiahne zisk, nepôjde o zisk, ako ho definuje zákon o dani z príjmov a nepodlieha zdaneniu.
2. či skutočne ide o „podnikanie“ – podľa Obchodného zákonníka (zákon č. 513/1991 Zb.) sa podnikaním rozumie sústavná činnosť vykonávaná samostatne vo vlastnom mene a na vlastnú zodpovednosť za účelom dosiahnutia zisku. V prípade splnenia tejto definície je MNO povinná registrovať si živnosť a vybaviť si potrebné oprávnenia. Ak činnosť nie je sústavná, ale ide o jednorazovú aktivitu, ktorá nie je zahrnutá v stanovách organizácie, nemusí sa MNO registrovať na príslušných úradoch, ale výdavky a príjmy z danej aktivity vykáže ako vedľajšiu činnosť a prípadný zisk zdaní.

V prípade, že ide o podnikanie podľa danej definície, hovoríme o ďalšej forme samofinancovania, ktorú (Majduchová, 2004) označuje ako **komerčnú činnosť** (na odlišenie – za samofinancujúce aktivity považujeme v práci také, ktoré sú spojené so vstupom MNO na trh a vyžadujú zmýšľanie podnikateľského sektora, ale nejde o podnikanie v pravom zmysle slova – nespĺňajú dve vyššie uvedené podmienky, či ide o hlavnú alebo vedľajšiu činnosť organizácie a či je to podnikanie definované podľa Obchodného zákonníka). Čo sa komerčnej činnosti týka, okrem registrácie živnosti je možná aj forma spolupráce s firmami – účasť na podnikaní iných právnických osôb alebo založenie vlastnej ziskovej právnej formy, napr. spoločnosti s ručením obmedzeným.

Tabuľka 10 Zahraničné zdroje financovania MNO

Zdroj	Databáza	Spoľahlivosť	Možný zdroj údajov
<i>Verejné zdroje</i>			
EU fondy	ITMS2014+	-	Úrad vlády SR, prípadne jednotlivé ministerstvá pre jednotlivé operačné programy
Nórske fondy	NA	-	Úrad vlády SR, „Správcovia“ fondov, napr. Nadácia Ekopolis, Socia, OSF majú objemy poskytnutých grantov pre MNO
Švajčiarske fondy	NA	-	Úrad vlády SR, „Správcovia“ fondov, napr. Nadácia Ekopolis, Socia, OSF majú objemy poskytnutých grantov pre MNO
Zdroje z ambasád	NA	-	Údaje z jednotlivých ambasád
<i>Súkromné zdroje</i>			
Dary od jednotlivcov	NA	-	Dopytovanie/dotazník
Dary od firiem	NA	-	Dopytovanie/dotazník
Granty od zahraničných nadácií	NA	-	Dopytovanie/dotazník

Prameň: vlastné spracovanie

Výdavky MNO a ich štruktúra

Základnú štruktúru výdavkov uvádzame v tabuľke 11, táto štruktúra opäť vymedzuje hlavné indikátory, ktoré je z hľadiska výdavkov potrebné sledovať.

Tabuľka 11 Hlavné výdavky MNO

Zdroj	Databáza	Spoľahlivosť	Možný zdroj údajov
Zásoby	NA	-	Dopytovanie/dotazník, výročné správy MNO
Služby	NA	-	Dopytovanie/dotazník, výročné správy MNO
Mzdy	Sociálna poisťovňa	3	Sociálna poisťovňa, výročné správy MNO
Poistné a odvody	Sociálna poisťovňa, zdravotné poisťovne, Finančná správa	3	Dopytovanie/dotazník, výročné správy MNO
Obstaranie majetku za ostatný rok (DDHM, DDNM, hnutelný, nehnuteľný, spotrebný...)	NA	-	Dopytovanie/dotazník, výročné správy MNO
Poskytnuté dary, príspevky, dotácie, granty iným subjektom	NA	-	Dopytovanie/dotazník, výročné správy MNO
Prevádzková réžia	NA	-	Dopytovanie/dotazník, výročné správy MNO
Splátky úverov a pôžičiek	NA	-	Dopytovanie/dotazník, výročné správy MNO
Použitie sociálneho fondu	NA	-	Dopytovanie/dotazník, výročné správy MNO
Iné	NA	-	Dopytovanie/dotazník, výročné správy MNO

Prameň: vlastné spracovanie

Aký je rozdiel medzi výnosmi a nákladmi MNO?

Neziskové organizácie nie sú obmedzené tým, aký veľký zisk môžu dosiahnuť, ale tým, ako s prípadným ziskom naložia, ako ho prerozdedia (tzv. non-distribution constraint). Podstata princípu neziskovosti spočíva v tom, že akákoľvek doplnková činnosť organizácie vykonávaná za účelom dosiahnutia zisku, nesmie priamo či nepriamo viesť k materiálnemu prospechu jej zakladateľov, členov ani zamestnancov. Zdroje vytvorené takouto činnosťou musia byť investované späť do hlavnej neziskovej činnosti organizácie súvisiacej s napĺňaním jej poslania. Za takúto reinvestíciu je možné považovať napr. skvalitnenie materiálneho vybavenia organizácie, prijatie nového pracovníka, skvalitnenie poskytovanej služby a pod. Tu môžeme pozorovať hlavný rozdiel v porovnaní so ziskovým sektorom, kde zisk po zdanení možno rozdeliť medzi majiteľov komerčných firiem (ktoré dokonca v istých prípadoch môžu poskytovať podobné služby ako MNO). Nezisková organizácia sa zameriava na iný cieľ, ako je obohatenie vlastníkov, manažérov či investorov. Iný primárny cieľ, alebo inak povedané, základná motivácia je ďalší rozdiel medzi podnikateľským a neziskovým sektorom a poukazuje na princíp neziskovosti z druhej strany – že neziskové organizácie nie sú zakladané za účelom dosiahnutia zisku, ale priameho úžitku.

Fukas a Guštafík (2005) uvádzajú, že firmy vznikajú kvôli finančnému zisku a zanikajú v dôsledku finančnej straty, resp. ak dlhodobo nedosahujú zisk, trh má záujem na ukončení ich činnosti, aby

ďalej nezvyšovali svoje dlhy voči veriteľom a spoločnosti. Firmy svoju činnosť nemôžu financovať z dobročinných príspevkov zákazníkov. Na druhej strane, projekty neziskovej organizácie sú opodstatnené, aj keď ich treba dotovať. Motivácia pokračovať sa nestratí, aj keď nie sú k dispozícii financie – organizácia jednoducho pokračuje v „dobrovoľníckom režime“ s minimálnymi nákladmi. Dôvodom je, že neziskovú organizáciu oprávňuje na existenciu aj iný zisk ako len finančný – priamy úžitok, tzn. vytvára hodnoty, ktoré niekedy nemožno vyjadriť finančne. Weisbrod (1988) uvádza, že za obmedzenie, ako MNO môžu so ziskom zaobchádzať, je tu istá kompenzácia vo forme daňových úľav.

Pri skúmaní rozdielov a výnosov preto treba brať opäť do úvahy, či ide o zisk/stratu z hlavnej činnosti organizácie, tzn. z aktivít, ktoré organizácia vykonáva pri napĺňaní účelu, na ktorý bola zriadená. Z hlavnej činnosti organizácií je daň z príjmu oslobodená, tento ukazovateľ by sa dal pracne získať z finančných výkazov MNO, kde daň z hlavnej činnosti je vyčíslená, ale v rámci daňového priznania je už uvedená ako nulová položka. Opäť narazíme na problém, že nie všetky právne formy sú povinné podávať daňové priznanie (napr. OZ).

Druhou možnosťou je, či ide o zisk/stratu z vedľajšej činnosti (komerčnej, podnikateľskej), ktorú organizácia vykonáva, aby získala dodatočné zdroje financovania, čiže na doplnenie tých prostriedkov, ktoré dostávajú od súkromných darcov a štátnych inštitúcií. Výšku dane, ktorú MNO platia v prípade vykonávania vedľajšej činnosti by bolo možné sledovať na základe indikátora „Komerčná činnosť (podnikanie)“ uvedeného v tabuľke 9. Zdrojom údajov by mal byť najmä Daňový úrad a Finančná správa SR.

Majetok MNO a jeho štruktúra

Tabuľka 12 Štruktúra majetku MNO

Zdroj	Databáza	Spoľahlivosť	Možný zdroj údajov
Dlhodobý nehmotný majetok	NA	-	Dopytovanie/dotazník, výročné správy MNO
Dlhodobý hmotný majetok	NA	-	Dopytovanie/dotazník, výročné správy MNO
Dlhodobý finančný majetok	NA	-	Dopytovanie/dotazník, výročné správy MNO
Obežný majetok	NA	-	Dopytovanie/dotazník, výročné správy MNO

Prameň: vlastné spracovanie

Výpočet možných ukazovateľov zo získaných dát

V tejto časti navrhujeme ukazovatele, ktoré by sa dali zo sledovaných dát prepočítať a rozširovali by informácie a prehľad o stave neziskového sektora:

- Počet MNO na Slovensku podľa organizačno-právnej formy a podiel týchto organizácií na celkovom počte právnických osôb.
- Podiel MNO na HDP.
- Podiel MNO na celkovej zamestnanosti plus s prepočtom s dobrovoľníkmi.
- Využitie kvantitatívnych metód na meranie výkonnosti (hodnota za peniaze - value for money – VFM) a efektívnosti (analýza prínosov a nákladov – cost benefit analýza – CBA) neziskového sektora.

1.4. Metodika výskumu a výber výskumnej vzorky prvej časti výskumu

Pri stanovení metodiky výskumu sociálno-ekonomických prínosov neziskového sektora pre spoločnosť vychádzame zo skutočnosti, že na Slovensku neexistuje základný výskum ani komplexný aplikovaný výskum o neziskovom sektore. Na druhej strane sú k dispozícii určité dáta a zavedené

postupy, ktoré by bolo možné v budúcnosti využiť. Nakoľko ich spoľahlivosť a využiteľnosť pre potreby našej analýzy je v mnohých prípadoch problematická, navrhujeme výskum realizovať v týchto fázach:

1. Predvýskum (pilotné testovanie)
2. Vlastný výskum s komparáciou zistení z existujúcich databáz
3. Následný výskum s cieľom budovať systematickú bázu poznatkov o neziskovom sektore.

Predvýskum

Predvýskum odporúčame realizovať na vzorke minimálne 50 organizácií s cieľom overiť formulácie v dotazníku. Je to vlastne výskum v malom s použitím celého dotazníka a vyskúšania štatistiky. Cieľom predvýskumu je odstrániť drobné chyby, ktoré sa mohli pri zostavovaní vyskytnúť a zodpovedať otázky ako:

- sú pokyny na odpovedanie zrozumiteľné?
- sú otázky jazykovo správne formulované?
- sú otázky ľahko pochopiteľné?
- sú niektoré otázky nadbytočné?
- sú položky logicky usporiadané?
- je dotazník dostatočne motivujúci?

Vlastný výskum s komparáciou zistení z existujúcich databáz

Z dôvodu absencie spoľahlivých dát pre zodpovedanie väčšiny položených výskumných otázok navrhujeme výskum realizovať prostredníctvom štruktúrovaného dotazníka formou face to face rozhovorov s reprezentatívnou výberovou vzorkou MNO. Jednotlivé indikátory charakterizujúce konkrétne výskumné jednotky (MNO) budú nielen vypovedať o deskriptívnych charakteristikách tretieho sektora, ale skúmať aj hlbšie jeho funkcie, teórie vzniku a tým napomáhať porozumieť jeho súčasnej podobe. Z týchto údajov bude následne možné dopočítať údaje pre základný výskumný súbor vo vzťahu k podielu MNO na tvorbe HDP či zamestnanosti.

Pri zostavovaní výskumného nástroja – dotazníka je možné využiť už výskumné nástroje použité v predchádzajúcich výskumoch a umožniť tak komparáciu s dostupnými zisteniami v tejto oblasti.

Vzhľadom na to, že predpokladáme, že najmä v registri občianskych združení je zapísané značné množstvo neaktívnych združení, výberový výskumný súbor by mal byť tvorený minimálne 6 000 výskumnými jednotkami vybranými kvótnym výberom podľa právnej formy a následne náhodným výberom (pre počet 6 000 sa vypočítajú kvóty podľa právnych foriem a z existujúcich zoznamov sa vyberie náhodne daný počet organizácií, ktoré sa oslovia). Počet 6 000 predstavuje približne 10 % z celkového počtu MNO na Slovensku (posledný dostupný údaj je 58 210 z októbra 2016). Pri stanovení kvótného výberu neodporúčame zamerať sa len na tie organizácie, ktoré sú registrované ako prijímatelia daňovej asignácie. Toto uvažovanie sa môže zdať na prvý pohľad správne, že takto budú oslovené len „živé“ MNO, ktorých aktivita je zrejmá z registrácie sa na 2 % z dane, to je však približne len 1/6 MNO na Slovensku, čím napríklad hrozí, že budú vylúčené **malé organizácie**, pre ktoré je registrácia u notára finančne náročný proces (finančne náročný v zmysle nerentabilný, vzhľadom na ich veľkosť a zameranie činnosti, by tieto organizácie získali málo prostriedkov z daňovej asignácie, ktoré by ani nepokryli náklady na registráciu u notára). Z osloveného počtu 6 000 organizácií odporúčame, aby výskumná vzorka mala minimálne 1200 **aktívnych** výskumných jednotiek (číslo 1 200 predstavuje zhruba 2 % z celkového počtu MNO a 20 % z oslovenej vzorky 6 000 MNO), aby bolo možné realizovať štatistické analýzy v jednotlivých kategóriách a subkategóriách definovaných vo výskumných otázkach.

Výsledky zistené dopytovaním/dotazníkom by mali byť porovnané s údajmi z registrov, Štatistického úradu a iných dostupných databáz za účelom overenia spoľahlivosti dát z týchto zdrojov. Dôležitá je dlhodobá sledovateľnosť, aby údaje bolo možné porovnávať v čase a sledovať vývoj MNO v daných oblastiach.

Zistenia z výskumu sa budú komparovať aj so zisteniami výskumov realizovaných v minulosti, so zisteniami o treťom sektore z iných krajín.

Následný výskum s cieľom budovať systematickú bázu poznatkov o neziskovom sektore.

Vybrané indikátory z výskumného sledovania navrhujeme sledovať dlhodobo a systematicky cez výberové zisťovania ŠU SR, prípadne cez ďalšie databázy. Tieto zisťovania by mali vytvoriť v budúcnosti základnú bázu poznatkov o neziskovom sektore a dobrovoľníctve. Sú kľúčovými pre dlhodobý a systematický výskum o neziskových organizáciách a dobrovoľníctve. Výstupy by mali slúžiť nielen pre domáci kontext, ale aj pre medzinárodné porovnania v tejto oblasti. Konkrétne by mohlo ísť o zavedenie satelitného účtu neziskových organizácií, podobne, ako je tomu v Českej republike.

Dáta zo satelitného účtu by v jednotlivých druhoch neziskových organizácii, ako aj celku okrem iného umožnili sledovať:

- počty neziskových organizácií podľa zamerania,
- počty pracovníkov v neziskových organizáciách (platených a dobrovoľníkov),
- „pridanú hodnotu“ neziskových organizácií a podiel dobrovoľníckej práce na nej,
- hodnotu dobrovoľníckej práce, podľa jednotlivých oblastí,
- celkový objem a zdroje financií, s ktorými neziskové organizácie hospodária, teda aj závislosť sektoru od jednotlivých zdrojov financií (verejných, súkromných, samofinancovania),
- finančné zdravie sektora (zdroje príjmov, vrátane darov, vlastných príjmov a verejných zdrojov, domácich a zahraničných, nákladovú stránku),
- veľkosť a distribúciu grantov nadácií,
- špecifiká sektoru oproti iným sektorom hospodárstva.

Tabuľka 13 Zhrnutie empirických metód získavania dát a harmonogram prvej časti výskumu

Aktivita	Popis	Poznámka	Termín/trvanie
Štúdium literatúry, analýza existujúcich dát	Analýza sekundárnych údajov	Desk research	Január –február 2018 (2 mesiace)
Zostavenie dotazníka	Dotazník s otázkami pokrývajúcimi najmä tieto oblasti (bližšie špecifikované v časti 1.3 Základné oblasti výskumu, výskumné otázky a sledované indikátory): <ul style="list-style-type: none"> • Základné informácie o neziskovom sektore (veľkosť a zloženie) • Štruktúra neziskového sektora (z hľadiska zamerania činností, geografickej pôsobnosti, dĺžky existencie a iné) • Funkcie a rola neziskového sektora (typy aktivít, funkcie MNO, motívy vzniku a iné) • Personálne kapacity neziskového sektora (počet a štruktúra zamestnancov, príjem zamestnancov, počet a štruktúra členov, počet a štruktúra dobrovoľníkov, a pod.) • Ekonomická hodnota neziskového sektora (príjmy a výdavky MNO – objem a štruktúra, celkový majetok MNO a jeho štruktúra) 	Zostavenie, spätná väzba od garantov a metodikov, finálna verzia dotazníka	Február 2018 (1 mesiac)

Predvýskum (pilotné testovanie)	Predvýskum na vzorke minimálne 50 organizácií s cieľom overiť formulácie v dotazníku. Je to vlastne výskum v malom s použitím celého dotazníka a vyskúšania štatistiky. Cieľom predvýskumu je odstrániť drobné chyby, ktoré sa mohli pri zostavovaní vyskytnúť.	<i>Oslovenie organizácií, vyplnenie dotazníka face-to-face, triedenie zozbieraných dát a následná analýza – vyskúšanie štatistiky.</i>	Marec – apríl 2018 (2 mesiace)
Vlastný výskum s komparáciou zistení z existujúcich databáz	Štruktúrovaný dotazník realizovaný formou face to face rozhovorov s reprezentatívnou výberovou vzorkou MNO (6000 oslovených MNO). Jednotlivé indikátory charakterizujúce konkrétne výskumné jednotky (MNO) budú nielen vypovedať o deskriptívnych charakteristikách tretieho sektora, ale skúmať aj hlbšie jeho funkcie, teórie vzniku a tým napomáhať porozumieť jeho súčasnej podobe. Z týchto údajov bude následne možné dopočítať údaje pre základný výskumný súbor vo vzťahu k podielu MNO na tvorbe HDP či zamestnanosti.	<i>Oslovenie MNO, vyplnenie dotazníka face-to-face (štruktúrované rozhovory), triedenie zozbieraných dát a analýza, porovnanie s údajmi z registrov, Štatistického úradu a iných dostupných databáz za účelom overenia spoľahlivosti dát z týchto zdrojov, porovnanie so zisteniami výskumov realizovaných v minulosti a so zisteniami o treťom sektore z iných krajín.</i>	Máj – december 2018/apríl 2019 (9-12 mesiacov)
Následný výskum s cieľom budovať systematickú bázu poznatkov o neziskovom sektore	Ktoré indikátory z výskumného sledovania sledovať dlhodobo a systematicky cez výberové zisťovania štatistického úradu, prípadne cez ďalšie databázy? Tieto zisťovania by mali vytvoriť v budúcnosti základnú bázu poznatkov o neziskovom sektore a dobrovoľníctve. Sú kľúčovými pre dlhodobý a systematický výskum o neziskových organizáciách a dobrovoľníctve. Výstupy by mali slúžiť nielen pre domáci kontext, ale aj pre medzinárodné porovnania v tejto oblasti	<i>Návrh indikátorov na dlhodobé sledovanie, návrh nástrojov na zber dát potrebných pre sledovanie, výpočet navrhovaných indikátorov a ich interpretácia.</i>	Apríl - október 2019 (7 mesiacov)
Finalizácia výstupov	-	-	November – december 2019 (2 mesiace)

Prameň: vlastné spracovanie

1.5. Štruktúra a odhad nákladov prvej časti výskumu

Tabuľka 14 Štruktúra a odhad nákladov prvej časti výskumu

Položka	MJ	suma za MJ	počet MJ	celková suma
dopracovanie výskumného nástroja na základe projektu výskumu	hodina	25,00 €	150	3 750,00 €
predvýskum - zber údajov a ich vloženie do matice údajov	organizácia	20,00 €	50	1 000,00 €
analýza výsledkov z predvýskumu a dopracovanie výskumného nástroja	hodina	30,00 €	50	1 500,00 €
zostavenie výberového výskumného súboru	hodina	25,00 €	30	750,00 €
zber údajov (oslovenie organizácií, zber údajov face - to face, cestovné pre anketárov, zaškolenie anketárov, nahodenie údajov do matice údajov)	organizácia	25,00 €	6000	150 000,00 €
optická kontrola nahodených dotazníkov	organizácia	5,00 €	3000	15 000,00 €
štatistická analýza údajov	hodina	30,00 €	100	3 000,00 €
analýza výsledkov výskumu, tvorba správ z výskumu	hodina	30,00 €	1000	30 000,00 €
recenzia	hodina	25,00 €	75	1 875,00 €
návrh následného výskumu	hodina	25,00 €	100	2 500,00 €
kancelárske potreby realizácia výskumu	projekt	1 000,00 €	1	1 000,00 €
komunikačné náklady	projekt	300,00 €	1	300,00 €
cestovné pre riešiteľov	projekt	500,00 €	1	500,00 €
grafická úprava a tlač správy - celkovej	publikácia	5 000,00 €	1	5 000,00 €
grafická úprava a tlač správy - populárnej	publikácia	3 000,00 €	1	3 000,00 €
SPOLU				219 175,00 €

Prameň: vlastné spracovanie

2. Výskumné sondy do súčasného stavu a vývojových trendov občianskej spoločnosti na Slovensku

2.1. Vymedzenie predmetu výskumu

Vo vymedzení predmetu výskumu sa opierame o konceptualizáciu občianskej spoločnosti v podaní Michaela Edwardsa (2014), ktorý vymedzuje pojem občianskej spoločnosti tromi dimenziami:

1) **asociatívnu** – primárne určenou mierou, hustotou, intenzitou združovania občanov, účasti na komunitnom, verejnom dianí, rôznymi formami participácie – od dobrovoľníctva, cez členstvo až po darcovstvo či účasť na petíciách a pod.. Občianska spoločnosť v tomto vymedzení je spoločnosť spolkov, združení, nadácií, klubov, asociácií, sietí, iniciatív – formalizovaných či neformalizovaných, platforiem či neziskových organizácií, v ktorých sa aktivizujú jednotlivci a pod. Táto zložka sa podieľa na budovaní sociálnych vzťahov, sociálneho kapitálu a v konečnom dôsledku dôvery v spoločnosti.

2) **normatívnu** – primárne určenou hľadaním odpovedí na otázku, čo je dobrá spoločnosť a ako sa k nej priblížiť. V tomto prípade nejde o nejakú podmnožinu spoločnosti ako v bode 1 – ale o typ spoločnosti, ktorý je vymedzený istými hodnotami, ktorých porozumenie sa stále nanovo utvára a mení, mierovým spolužitím, pro-sociálnym nastavením, citlivosťou voči slabším, zraniteľným a znevýhodneným. Podporuje empatiu, darcovstvo, solidaritu a iné pro-sociálne prejavy.

3) **deliberatívnu** – primárne určenou ako priestorom, v ktorom dochádza ku kryštalizovaniu a cibreniu odpovede na to, čo je dobrá spoločnosť cez deliberáciu a dialóg rôznych aktérov – médií, združení, politikov, podnikateľskej sféry, akademickej sféry, intelektuálov, cirkví a pod. na rôzne témy, ktoré hýbu spoločnosťou. Ide nielen o kvalitu dialógu, podmienok preň a priestorov kde môže prebiehať, ale aj o samotné témy – dialóg o povahe demokracie, dialóg a interakcie medzi štátom a tretím sektorom, inter-etnický, sekulárno-náboženský a i.

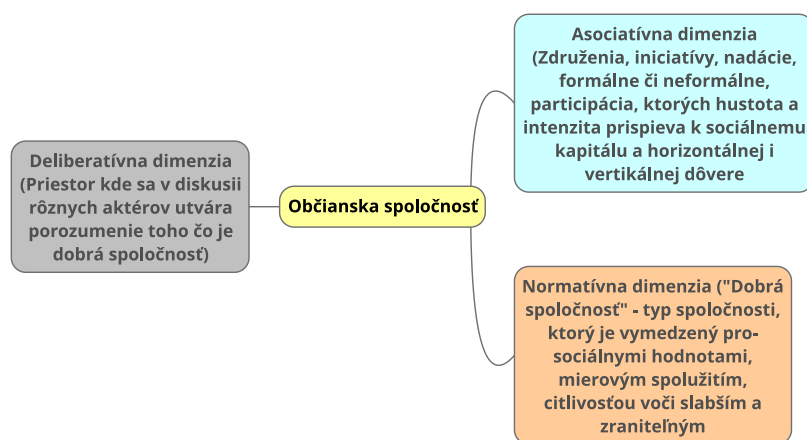

Schéma 2: Tri dimenzie občianskej spoločnosti

Prameň: vlastné spracovanie podľa Edwards, 2014

Uvedené tri dimenzie sú užitočným objektívom, ktorým navrhujeme v rámci výskumu nahliadať na pojem „občianska spoločnosť“, pretože obsahujú v sebe navzájom odlišné, ale zároveň dobre uchopiteľné prvky, ktoré spoločne umožnia poskytnúť plastický obraz stavu a vývoja občianskej spoločnosti.

Výskum bude rozdelený do štyroch tematických oblastí¹²:

¹² Jednotlivé témy vychádzajú z návrhu Grigorija Mesežnikova a označenia USVROS za nevyhnutnú súčasť výskumu. Otvorenou otázkou ostáva prepojenie tejto analýzy občianskej spoločnosti aj na oblasti verejného záujmu (korupcia, rómska problematika, sociálne vylúčenie, demografické a rodové otázky, ľudské práva a menšiny).

1. Štruktúra organizácií občianskej spoločnosti.
2. Zakorenenosť občianskej spoločnosti.
3. Hodnotové konflikty na Slovensku. Nacionalizmus, radikalizmus a extrémizmus.
4. Rola občianskej spoločnosti vo verejnom diskurze a utváraní verejnej sféry.

Vzhľadom k potrebe zachytenia zmien v čase, predpokladáme, podobne ako v prvej časti, že navrhované výskumné sondy nemajú jednorazový charakter, ale budú sa po istom časovom odstupe niekoľkých rokov opakovať. Tým sa docieli možnosť porovnania dát v čase a zodpovedanie výskumných otázok z hľadiska vývoja v jednotlivých tematických oblastiach.

2.2. Súčasný stav poznania o uvedených témach

K štúdiu občianskej spoločnosti na Slovensku (i širšie v post-komunistickom priestore Strednej a Východnej Európy) – je možné pristupovať z viacerých teoreticko-konceptuálnych východísk. V súčasnosti je už akceptovanou súčasťou reflexie občianskej spoločnosti nutnosť zohľadnenia globalizácie a problematizácia konceptu občianskej spoločnosti v rôznych kultúrnych a spoločenských kontextoch.

Pri zbežnom prehľade literatúry v téme občianskej spoločnosti a tranzitológie môžeme zjednodušenie identifikovať tri pohľady na to, ako sa dá k štúdiu občianskej spoločnosti pristúpiť.

a) z pohľadu hlavnej paradigmy zameranej na skúmanie úrovne indikátorov občianskej spoločnosti, ktoré sú porovnateľné s rozvinutými krajinami západného sveta a v medzinárodnom akademickom priestore považované za klasické, mainstreamové ukazovatele. Napríklad: hustota MNO v spoločnosti (prepočítaná na počet obyvateľov), miery dobrovoľníctva, miery darcovstva, miery participácie občanov vo verejnej sfére (účasť v petíciách, zhromaždeniach, a pod.), miery členstva v MNO. Takto nastavený výskum vychádza z teórií „path-dependence“ alebo historického inštitucionalizmu (Stark & Bruszt, 1998, Thelen, 1999, Fukuyama, 1999, Kollmorgen, 2013, Rymysz & Zimmer, 2004 a i.), ktoré zdôrazňujú vplyv tradície a historicky ovplyvnenej povahy a štruktúry inštitúcií na vývoj týchto parametrov a správanie sa aktérov občianskej spoločnosti. V kontexte post-komunistického priestoru sa predpokladá prirodzené zaostávanie za krajinami, ktoré neprešli skúsenosťou totalitného režimu sovietskeho typu. Výhodou tohto pohľadu je možnosť porovnateľnosti s inými krajinami. Nevýhodou je, že sa stráca hlbšie rozlíšenie a pôsobí vo vzťahu k Strednej a Východnej Európe zjednodušujúco.

b) Druhý pohľad čiastočne relativizuje tento tzv. mainstreamový pohľad a zdôrazňuje špecifické charakteristiky občianskej spoločnosti v priestore postkomunistických krajín, ktoré treba merať inými spôsobmi než zaužívanými indikátormi vychádzajúcimi z inej historickej skúsenosti a socio-kultúrneho kontextu rozvinutých krajín (napr. Ekiert-Foa, 2011 a i.). Napríklad, že kvalita a zakorenenosť občianskej spoločnosti sa prejavovala v iných podobách vzájomnosti, pomoci či sociálneho kapitálu budovaného v tolerovanej súkromnej sfére – prostredníctvom svojpomoci, voľnočasových aktivít, ale aj napr. podzemnej cirkvi a pod. Vytvára tak o niečo viac plastický pohľad na občiansku spoločnosť.

c) Tretí pohľad spochybňuje hlavnú paradigmu a nazerá na problematiku cez optiku post-kolonializmu, v rámci ktorého je potrebné vychádzať z jedinečnej situácie, ktorá nastala v tomto priestore po rozpade sovietskeho impéria, pričom tento priestor bol ovplyvnený imperiálnym kolonializmom komunizmu sovietskeho typu a priestor ním zasiahnutý sa musel vyrovnávať s novou situáciou (napr. Stefanescu a i.). Tento pohľad zdôrazňuje heterogenitu prejavov občianskej spoločnosti vychádzajúcej zo špecifickej kultúrno-historickej situácie stredo-východoeurópskeho priestoru, ktorý sa historicky, kultúrne, sociálne, politicky i ekonomicky odlišoval od západného sveta a nemá význam uplatňovať naň kritéria, ktoré vychádzajú z iných sociálno-historických podmienok.

Autori odporúčajú zamerať sa na prístup modifikovanej hlavnej paradigmy (b) a to najmä z toho dôvodu, že Slovensko je historicky, politicky, ekonomicky i hodnotovo súčasťou Európskej únie (Západu) a prejavy občianskej spoločnosti u nás sú variantom západnej spoločnosti. Práve odlišenie špecifik a idiosynkrázií v priestore postkomunistickej Európy posúva porozumenie občianskej spoločnosti dopredu, pri zachovaní rámca umožňujúceho komparáciu s Európskym vývojom.

Prehľad literatúry v oblasti občianskej spoločnosti na Slovensku bol spracovaný (Strečanský et al. 2014, Strečanský 2014). Táto časť výskumu sa bude opierať o:

- a) Empirické výskumy, ktoré majú buď kvantitatívny (často s reprezentatívnou vzorkou) alebo kvalitatívny charakter. Často bývajú spracované v publikačnom výstupe, ktorý prezentuje ich interpretáciu a sú realizované na objednávku konkrétneho zadávateľa z verejného alebo súkromného sektora. V niektorých prípadoch je možné získať aj prístup k samotným výskumným dátam pre ich alternatívnu interpretáciu a spracovanie.
- b) Štatistické údaje - „tvrdé“ dáta, ktoré sú však do veľkej miery nedostatočné a nejdú do potrebnej hĺbky alebo sú časovo neaktuálne.
- c) Analytické materiály, výskumné štúdie či samostatné publikácie relevantné pre témy v tejto časti, ako aj dáta, ktoré sú dostupné pre ďalšie spracovanie.

2.3. Zameranie výskumných sond

2.3.1. Téma 1: Štruktúra občianskej spoločnosti

Vhľad do štruktúry občianskeho spoločnosti *v jeho formálnej inštitucionálnej podobe* poskytnú výskumné aktivity spomenuté v časti 1.3.2. V tejto časti sa chceme zamerať na zachytenie jemnejších štruktúr a typológií občianskeho sektora na Slovensku, na čo sa využijú kvalitatívne nástroje získavania dát.

Predmetom výskumu v tejto časti by mal byť občiansky sektor nielen v jeho formálnom inštitucionálnom vyjadrení, ale aj v jeho neformálnom vyjadrení – neinštitucionalizovanými iniciatívami a aktérmi, ktorí pôsobia vo verejnom priestore, alebo formujú hodnotové ukotvenie spoločnosti. Výskumná sonda by sa mala okrem užšieho vymedzenia občianskej spoločnosti zamerať aj na cirkvi a nimi zriaďované entity, vierou inšpirované organizácie, akademické kruhy; vzdelávacie komunity; rôzne typy novšieho občianskeho aktivizmu, vrátane internetových komunit a portálov.

Pri spracovaní tejto úlohy je potrebné mať na pamäti, že štruktúra občianskej spoločnosti nie je niečo nemenné, ale dynamicky sa meniace v čase a zároveň niečo, s čím zápasia spoločenské vedy aj v konceptuálnej rovine..

K vnútornej typológii a kategorizácii – ergo štruktúrovaníu – organizácií občianskej spoločnosti sa dá pristupovať z viacerých hľadísk. Prístupov a ich variantov je viacero. Pre zjednodušenie a zároveň pre praktické uchopenie takto orientovaného skúmania pre realizátorov výskumnej sondy odporúčame uvažovať o tomto členení:

- a) tematické
- b) funkčné
- c) podľa aktérov
- d) podľa kapacity

A) Tematické zachytenie občianskej spoločnosti je nevyhnutnou a základnou podmienkou hlbšieho poznania občianskej spoločnosti, čo však na Slovensku vzhľadom k zavedenej praxi, o ktorej sa píše v časti 1.3.2., absentuje. V súčasnosti nevieme popísať organizácie občianskej spoločnosti z pohľadu

ich tematického zamerania tak, aby popis odrážal realitu. V praxi dochádza k nesúladiu medzi klasifikačnými nástrojmi štatistiky (ICNPO, NACE, COPNI, ILO a pod., hoci aj medzi nimi sú významné kvalitatívne rozdiely) a ich aplikáciou v rámci štatistického zisťovania do praxe. V prípade iných zisťovaní a zberoch dát (ankety, prieskumy), taktiež neexistuje zaužívané tematické členenie, či ustálený spôsob definovania tematických oblastí, v ktorých pôsobia organizácie občianskej spoločnosti. Odporúčame preto, aby kvalitatívne orientované skúmanie, ktoré je predmetom tejto časti, sa dialo v úzkej koordinácii a prepojení s časťou 1.3.2. a aby nadväzovalo na, či prehľbovalo zistenia z 1.časti (socio-ekonomického mapovania).

Vzhľadom k už spomenutej neustálenosti tematickej klasifikácie je nutné vychádzať z expertného pozorovania praxe, ktoré naznačuje, ktoré tematické oblasti občianskej spoločnosti vykazujú významnejšie aktivity alebo deficity, a na tie odporúčame sa kvalitatívno-výskumne zamerať. Výhodou takéhoto prístupu je, že zachytáva významných aktérov a aktivity v danom čase a teda odráža dianie v ekosystéme občianskej spoločnosti. Nevýhodou je, že nemá prediktívny a preventívny charakter a teda reaguje na aktuálny stav a nie na potreby v budúcnosti. Autori odporúčajú kvalitatívne sondy do týchto tematických oblastí (pozri str. 13) ako aj pôsobenia formálnych i neformálnych aktérov občianskej spoločnosti.

V každej z uvedených tematických oblastí pôsobia formálne i neformálne organizácie občianskeho sektora. Kvalitatívne zisťovanie sa zameria na skúmanie všetkých troch dimenzií občianskej spoločnosti – t. j. asociatívnej, normatívnej a deliberatívnej, ako aj základných funkcií (servisnú, advokačnú a komunitnú) (Neumayer et al. 2009) (Tabuľka 15).

Tabuľka 15 Vývoj a trendy v občianskej spoločnosti – Matica pre kvalitatívne zisťovanie vývojových trendov

	Téma (1 – 14)		
	Servisná funkcia	Advokačná funkcia	Komunitná funkcia
Asociatívna dimenzia	Otázky 1-5	Otázky 1-5	Otázky 1-5
Normatívna dimenzia	Otázky 1-5	Otázky 1-5	Otázky 1-5
Deliberatívna dimenzia	Otázky 1-5	Otázky 1-5	Otázky 1-5

Prameň: vlastné spracovanie

Pre výskum nielen aktuálneho stavu, ale aj vývojových trendov občianskej spoločnosti do budúcnosti, ako aj možností rozvoja jej jednotlivých rolí v previazaní na budúce potreby spoločnosti, odporúčame pre túto časť kvalitatívneho výskumu v prvom rade reflektovanie širších sociálno-ekonomických, environmentálnych a technologických trendov a ich potenciálnych dopadov na našu spoločnosť a následne upriamiť pozornosť na aktuálnu a potenciálnu rolu aktérov občianskej spoločnosti práve v tomto kontexte. Takéto zameranie umožní upriamenie pozornosti na strategické otázky a dilemy v rozvoji občianskej spoločnosti.

Otázky, na ktoré by sa mali výskumné sondy zamerané na skúmanie tematického zamerania občianskej spoločnosti pokúsiť odpovedať, sú tieto (môžu byť doplnené o ďalšie, ak to vyplynie z konzultácií s 1. časťou výskumu, ktorého predbežné výsledky by mali byť k dispozícii v decembri 2018):

1) Vývoj v danej oblasti a roly občianskej spoločnosti v ňom cez vnímanie aktérov občianskej spoločnosti. Aký je vývoj v danej tematickej oblasti za posledných 5 - 10 rokov na Slovensku a očakávaný vývoj do budúcnosti? Ako na tom bola spoločnosť v danej oblasti pred 10 rokmi a ako je na tom teraz? Zmenilo sa niečo v roli a pôsobení občianskej spoločnosti v danej oblasti? Ako sa prejavujú jednotlivé funkcie občianskej spoločnosti v danej oblasti? Čo sú priority v danej oblasti? Na ktoré z nich by sa mali organizácie občianskej spoločnosti zamerať? Prečo? Kde sa nachádza verejný diskurz v danej oblasti?

2) **Aktuálny a potenciálny príspevok občianskej spoločnosti v danej oblasti.** Aký je aktuálny a potenciálny príspevok občianskej spoločnosti v danej oblasti a aký je ich rozvojový potenciál? Ako sa prejavuje v danej oblasti servisná, advokačná, komunitná funkcia organizácií občianskej spoločnosti? Ktoré sú kľúčové organizácie a kto sú aktéri z občianskej spoločnosti a aké funkcie plnia?

3) **Problémy a výzvy občianskeho sektora pre naplnenie svojho potenciálu v danej oblasti.** Aké sú kľúčové problémy (výzvy, dilemy, rozvojové otázky) pre organizácie občianskej spoločnosti pôsobiace v danej oblasti, ktoré môžu stáť na ceste k rozvoju ich potenciálu? Aké sú možnosti ich riešení?

4) **Aká je štruktúra aktérov občianskej spoločnosti a aké sú ich konkrétne potreby v danej oblasti?** Ako je štruktúrovaný priestor aktérov občianskej spoločnosti v danej oblasti? Aké dôležité miesta v ňom zohrávajú klasické MNO, neformálne iniciatívy, sociálne hnutia, siete či ad hoc platformy? Čo potrebujú aktéri občianskej spoločnosti v danej oblasti k riešeniu problémov a k výkonu svojej práce? Aké intervencie by mohli priniesť želateľnú zmenu? Čo by mali obsahovať plány podpory aktérov občianskej spoločnosti v danej oblasti?

5) **Modelovanie optimálneho vzťahu s inými aktérmi.** Akú rolu v oblasti vo vzťahu k podpore aktérov občianskej spoločnosti by mal zohrávať štát a verejný sektor, trh a podnikateľský sektor? Ako vnímajú aktéri občianskej spoločnosti aktérov z iných sektorov pri rozvíjaní danej oblasti?

Tabuľka 16 Štruktúra neziskových organizácií podľa tematického zamerania

Metóda zberu dát	Zdroj dát/Vzorka	Poznámka
Fokusová skupina 14x	Rôznorodá skupina informovaných predstaviteľov organizácií občianskej spoločnosti pre každú oblasť (7 – 10 osôb v závislosti od možností rozpočtu) zohľadňujúca rôznorodosť z hľadiska: <ul style="list-style-type: none"> Miery profesionality organizácie (podľa pomeru zamestnancov a dobrovoľníkov, podľa počtu zamestnancov) Miery expertnosti (podľa kvalifikácie pracovníkov, nové, vs. staršie, skúsenejšie) Zamerania organizácie v rámci témy Regionálneho (mesto, vidiek, lokálna úroveň, regionálna, národná úroveň) Prevažujúcej funkcie (advokačná, servisná, inovačná) Typu aktéra (etablovaná MNO, sociálne hnutie, sieť, „ostrov“) Prístupu (aktivistický, inštitucionálny, tradičný, sociálno-podnikateľský a pod.) 	(A) 14 tematických oblastí Mixed methods approach (Kvalitatívne i kvantitatívne spracovanie dát)
Desk research	Literatúra, Média	(A) 14 tematických oblastí

Prameň: vlastné spracovanie

B. **Z hľadiska funkčného členenia**, medzi najznámejšie prístupy patrí členenie na dve základné skupiny: **A) servisnú** – zameranú na poskytovanie rôznych služieb v oblasti sociálnej, vzdelávacej či ochrany zdravia a **B) expresívnu (advokačnú)** – zameranú na obhajobu záujmov, sebavyjadrenie v celom spektre oblastí od ľudských práv, kultúru, náboženstvo až po šport a voľnočasové aktivity (Salamon & Anheier, 1999). V praxi dochádza často k prelínaniu oboch funkcií, pričom jedna prevažuje. Preto sa dá hovoriť o prevažujúcej funkcii. Salamon podrobnejšie člení funkcie neziskových organizácií na:

- 1) servisné,
 - 2) inovačné,
 - 3) advokačné,
 - 4) expresívne a vodcovské,
 - 5) komunitné a demokratizačné,
- pričom je zrejmé, že funkcie 2-5 predstavujú prevažne sub-varianty advokačnej/expresívnej funkcie (Salamon & Anheier, 1999).

Frič (2015) ďalej špecifikuje servisnú a advokačnú funkciu nasledovne:

“To znamená, že primárnym účelom neziskové organizácie môže byť buď poskytovať služby, alebo ovplyvňovať politiku. Obidve základné funkcie môžu neziskové organizácie plniť buď dovnútra (v zájmu svojich členov), alebo navenok (v zájmu verejnosti, spoločnosti, lidstva ...). Znovu môžeme povedať, že každá nezisková organizácia sleduje mix týchto dvoch zájmov, níméně většinou jeden z nich v její činnosti převažuje a proto můžeme neziskové organizace členit na vzájemně a obecně prospěšné.” (Frič, 2015)

Podľa neho sa dá na vnútorné členenie neziskových organizácií nazerať takto (Frič, 2015):

Tabuľka 17 Rámec – Matrica funkčného členenia MNO podľa Friča (2015)

Funkcia	Sledovaný záujem	
	Verejnoprospešný	Vzájomno-prospešný
Advokačná (expresívna)	Nové advokačné MNO, think-tanky, sociálne hnutia (environmentálne) LGBTI, menšinové, ľudsko-právne	Tradičné advokačné, odbory, politické strany, profesné organizácie, zamestnávateľské zväzy
Servisná	Nové servisné organizácie vo vzdelávaní, sociálnej starostlivosti, ochrany zdravia, charita	Tradičné organizácie, svojpomocné organizácie, športové kluby, rekreačné a záujmové spolky, komunitné organizácie

Prameň: vlastné spracovanie podľa Friča, 2015

Okruhy otázok a zameranie zisťovania:

Pri takomto štruktúrovaní organizácií občianskeho sektora sa dajú hľadať odpovede na otázky týkajúce sa povahy budúceho vývoja advokačných organizácií, aktivizmu a nových sociálnych hnutí, ich významu, vplyvu, ako aj podielu, ktorý predstavujú v neziskovom prostredí.

Podobne aj v servisnej funkcii – ako sa táto funkcia vyvíjala doteraz, kam smeruje vývoj v tejto funkcii (miera zapájania servisných organizácií do sietí poskytovateľov služieb financovaných verejnými rozpočtami a postupným začlenením servisných organizácií do verejných poskytovateľov služieb a dôsledkami z toho vyplývajúcimi pre neziskové organizácie i štát).

Taktiež sa dajú hľadať odpovede na otázky týkajúce sa miery legitimacy, verejnej zúčtovateľnosti, či hĺbky zakorenenosti týchto organizácií v spoločnosti, na základe schopnosti mobilizácie ľudského a sociálneho kapitálu (členstvo, dobrovoľníctvo, darcovstvo, participácia, pozri 2.3.2.).

Meniace sa podoby participácie smerom k väčšej individualizácii, digitalizácii a virtualizácii majú vplyv na zakorenenosť a legitimitu organizácií občianskej spoločnosti. V súčasnosti sa sektorové delenie (verejný-súkromný-neziskový/tretí sektor) má tendenciu *hybridizovať* na rôznych úrovniach. Hranice medzi jednotlivými sektormi sa stierajú v politickom i ekonomickom zmysle. Či už kvôli týmto trendom alebo nie, aj tretí sektor na Slovensku i vo svete sa v posledných dekádach *hybridizuje* v konceptoch *sociálnej ekonomiky* či *sociálneho podnikania*, v ktorých sa stierajú kedysi jasne vymedzené sektorové hranice podnikania a verejného záujmu. (Taylor, 2011). Taktiež dochádza k hybridizácii občianskeho sektora vo verejnej sfére, kde sme svedkami krízy tradičných politických strán a vzniku nových sociálnych hnutí či aktivít občianskej spoločnosti supľujúcimi zlyhávania politických strán či štátu. Mnohé spoločensky páľčivé témy – ako korupcia, či extrémizmus nie sú politickými stranami z rôznych dôvodov reflektované a občianske organizácie sa často týchto tém zhostujú, sebe vlastným spôsobom, čo na jednej strane vyvoláva otázky o ich nelegitímnom vstupovaní do „politiky“ a na druhej strane napĺňa advokačnú funkciu vo verejný prospech.

Preto súčasťou tejto výskumnej sondy budú aj tieto fenomény, ako aj zachytenie, ako sa v našich podmienkach prejavujú procesy hybridizácie (tekutosti, neostroty hraníc a ich prelínania) medzi sektormi a teda aj hybridizácie neziskového sektora.

Výskumná sonda v tejto časti bude hľadať odpovede týkajúce sa rozdielov v oblasti kapacít medzi týmito pod-typmi organizácií či otázok ich finančnej, organizačnej či programovej udržateľnosti medzi jednotlivými typmi. Je potrebné skúmať dopady profesionalizácie na aktivistické, advokačné organizácie v porovnaní so servisnými organizáciami, na ich vnímanie, na ich legitimitu, ale aj vzťahy s inými aktérmi ako aj s občanmi.

Iný typ funkčného členenia ponúka Desse (2012), ktorý člení funkcie občianskej spoločnosti na:

1. náboženské (inšpirované náboženskou vierou, prepojené s cirkvou),
2. komunitné (miestne pôsobiace),
3. filantropické (dobročinnosť, nadácie, zbierkové organizácie, humanitárne),
4. expertné (think-tanky, tvorba ideí, politik),
5. odborárske (obhajoba práv a záujmov zamestnancov),
6. podnikateľské (CSR),
7. orientované na verejný sektor.

Z uvedených siedmich funkcií považujeme za obzvlášť relevantné pre slovenský kontext prvé štyri, pretože v kontexte vývoja občianskej spoločnosti sú u nás najčastejšie spomínané a zároveň pôsobia v málo zmapovanom priestore na rozdiel od ďalších troch, ktorým je venovaná väčšia pozornosť – mediálna i legislatívna.

Dnes sme na Slovensku svedkami postupnej premeny vnímania neziskového sektora v jeho *inštitucionálnej* podobe na priestor, ktorý je čoraz viac zaľudnený množstvom *neinštitucionálnych, neformálnych* iniciatív a procesov (Bútora et al. 2011), ktoré sa v čase veľmi rýchlo menia, zanikajú, vznikajú. To, čo reflektujú aj teoretici výskumu neziskového sektora (Taylor, 2011) je rovnako relevantné aj pre dnešnú prax na Slovensku.

C) Typológia organizácií občianskej spoločnosti.

Z hľadiska typológie aktérov občianskeho sektora je dôležité otvoriť skúmaniu aj tie prvky, ktoré sú v tradičnom inštitucionálnom vyjadrení ťažšie zachytiteľné.

Výskumná sonda použije typológiu aktérov občianskeho sektora, ktorá tento moment zohľadňuje, pričom rozlišuje obdobie *pred-informačné* a *informačné*, ktoré sa navzájom tiež prelínajú a zohľadňuje nové kontexty 21. storočia (informačná éra, nástup nových hnutí, hybridnosť a tekutosť) (Costoya, 2007).

1. *Mimovládne neziskové organizácie* - sú vyjadrením inštitucionálneho poňatia „tretieho sektora“ ako priestoru mimo verejného a podnikateľského sektora. Schopné racionálneho a profesionálneho vývoja, projektovo orientované, lobujúce či realizujúce kampane. Systematické, postupne špecializované.

2. *Sociálne hnutia* - amorfné, neinštitucionalizované, participatívne, empatické a empatizujúce, užívajúce bežný jazyk „životného sveta“, vo vyjadrení ide o priamu akciu, často fragmentované a s diskontinuitami.

3. *Siete* – flexibilné a decentralizované, schopné realizovať kampane, nehierarchické, špecializované s pluralistickým diskurzom. Identita nie je výlučná ale pluralistická. V slovenskom kontexte môže ísť o virtuálne platformy, či niektoré siete neziskových organizácií ako napr. S.O.S. ochranári.

4. *„Ostrov“* – geograficky ohraničené, časovo limitované podujatia s pluralistickými diskurzami, empatizujúce. Stakmer utopickou predstavou spoločnosti, pôsobiace sociálno-terapeuticky. V slovenskom kontexte by sme mohli hovoriť o napr. protikorupčných pochodoch alebo Gorila protestoch.

Prvé dve sú viac typmi tradičnými, ktoré pôsobili v spoločnosti aj pred informačnou érou. Druhé dve sú do istej miery produktom informačného veku, kde digitalizácia umožňuje nové formy organizovania a prepájania.

Výskumná sonda sa zameria na skúmanie vyššie uvedených typov organizácií občianskej spoločnosti v kontexte Slovenska a pokúsi sa overiť, do akej miery je táto typológia užitočná pre verejné politiky i celkové poznanie meniacej sa podoby občianskej spoločnosti na Slovensku.

D) Z hľadiska členenia kapacity organizácií občianskej spoločnosti je potrebné skúmať hlbšie súčasný stav a vývojové trendy jednotlivých aktérov v ich celom spektre (podľa typológie naznačenej vyššie). Pod kapacitou aktérov občianskej spoločnosti rozumieme členenie navrhované Salamonom a Anheierom (1999), ktoré sa zameriava na schopnosť mobilizácie ľudského kapitálu a finančného kapitálu, doplnené ďalšie nefinančné zdroje podieľajúce sa na kapacite organizácií, ktoré sú: kreativita, prepojenosť a kredibilita (WINGS, 2017).

1) *Finančná kapacita*. Schopnosť mobilizovať finančný kapitál od širokého spektra poskytovateľov (podiel darov a príspevkov od jednotlivcov a súkromného sektora na príjmoch organizácie, schopnosť nadobúdať a zveľaďovať majetok, schopnosť vytvárať príjmy z ekonomickej činnosti a pod.)

2) *Personálna kapacita*. Schopnosť mobilizovať ľudský kapitál (podiel platených pracovníkov pracujúcich na plný úväzok, čiastočný, či na kontrakt, množstvo dobrovoľníkov, pravidelných i nepravidelných, množstvo ľudí zúčastňujúcich sa na aktivitách) (porovnaj s Výskumnou časťou 1 - je potrebné skúmať personálnu kapacitu organizácií občianskej spoločnosti a z čoho pozostáva – čo sú indikátory, ktoré skúma kvantitatívne a štatisticky 1. časť výskumu a teda sa tu predpokladá kombinácia týchto dát.).

3) Kreativita - schopnosť tvorivého riešenia problémov.

4) Prepojenosť - schopnosť prepájať občanov, rôzne sociálne skupiny v spoločnosti navzájom a budovať vzťahy s nimi i medzi nimi.

5) Kredibilita - schopnosť získavať uznanie od iných aktérov ako aj dosahovať vplyv.

Metódy zberu dát pre jednotlivé rámce funkčného členenia, typológie a členenia podľa kapacity:

Tabuľka 18 Štruktúra MNO podľa funkcie, typológie a kapacity

Metóda zberu dát	Zdroj dát/Vzorka	Poznámka
Dotazníkové zisťovanie medzi organizáciami občianskej spoločnosti formou osobného dopytovania F2F *	Registre / Kvótny výber / n=neznáme – určí sa na základe skúmaní v časti 1. tak, aby bola zabezpečená relevantná vzorka. Organizácie občianskeho sektora identifikované na základe nasledovných kritérií pre každú zo štyroch skupín, tak aby zohľadňovali rozpätie v danom kritériu: <ul style="list-style-type: none">• profesionalita• počet zamestnancov• veľkosť členskej základne• miera dobrovoľníckeho zapojenia• regionálna reprezentatívnosť• lokálna pobočka vs. celoštátne ústredie• mesto – vidiek• podiel verejných zdrojov na financovaní• podiel súkromných zdrojov na financovaní• intenzita pôsobenia v sociálnych médiách	Funkčné členenie (B) – podľa Friča + podľa Desseho + (D) Typologické členenie (C) – podľa Costoya

Prameň: vlastné spracovanie

*Pre presnejšie určenie profilu občianskeho sektora podľa uvedených funkcií v zmysle vyššie naznačených okruhov, odporúčame zahrnúť funkčné členenie do štatistického zisťovania. Zmyslom uvedeného dotazníkového zisťovania je hlbšie porozumenie zmenám, ktoré nastávajú u občianskych organizácií podľa funkčného členenia podľa Friča (2015) a Desseho (2012) a typológie aktérov Costoya (2007) pričom štatistické zisťovanie v časti 1. môže slúžiť ako referenčný rámec.

2.3.2. Téma 2: Zakorenenosť občianskej spoločnosti

Zakorenenosť občianskej spoločnosti – sa v tomto dokumente navrhuje skúmať v už spomenutých troch dimenziách občianskej spoločnosti:

- asociatívnej – A – (napr. hustota, početnosť, autonómnosť, participácia a pod.),
- normatívnej – N – (napr. hodnotové vymedzenie a preferencie, pro-sociálne hodnoty, solidarita a pod.) a
- deliberatívnej – D – (napr. vplyv občianskej spoločnosti na agendu verejného diskurzu, príspevok občianskej spoločnosti ku kvalite verejného diskurzu, a pod.).

Pojem *zakorenenosť* (embeddedness) je v literatúre spomínaný najmä v kontexte ekonomickej aktivity, ktorá nezávisí len od formálnych pravidiel a inštitúcií, ale vynára sa zo sociálnych inštitúcií (Polányi, 1968). Podobne je tento pojem považovaný za prejav intenzity väzieb v rámci sociálnych sietí (napr. priateľstvo). V Bourdieauovom poňatí je prejavom sociálnej integrácie a jej reprodukcie.

V tomto zmysle intenzita sociálnych vzťahov z minulosti ovplyvňuje charakter sociálnych prejavov do budúcnosti.

Rámcové otázky:

- Ako je občianska spoločnosť na Slovensku zakorenená z hľadiska jej asociatívnej dimenzie? (Asociatívnosť)
- Ako občianska spoločnosť na Slovensku odráža a rozvíja pro-sociálne hodnoty (Normativita)?
- Ako občianska spoločnosť na Slovensku prispieva ku kultivácii verejnej sféry a verejnej diskusie? (Deliberatívnosť)

Zameranie:

Skúmanie zakorenenosti občianskej spoločnosti navrhujeme takto:

1. **Inštitucionálna zakorenenosť občianskej spoločnosti** – deskriptívny výskum v tejto podtému bude skúmať vzťahy medzi inštitucionálnou sférou na jednej strane a pozicionovaním organizácií občianskej spoločnosti na strane druhej (Edwards, 2004). Zvlášť sa zameria na indikátory *autonómnosti* a *vplyv*:
 - a. Autonómnosť organizácií občianskej spoločnosti v politickej sfére – do akej miery sú formálne i neformálne organizácie občianskej spoločnosti autonómne, resp. do akej miery sú kooptované a inštrumentalizované politickými stranami, obcami, štátom, verejnými inštitúciami. Istá miera autonómnosti je nevyhnutným predpokladom zdravia občianskej spoločnosti. Rozvinutá občianska spoločnosť udržiava a rozvíja vzťahy so štátom a verejnou sférou. Súčasťou tohto parametru je aj skúmanie intenzity a kvality vzťahov medzi štátom a občianskou spoločnosťou (národná úroveň) a obecnou/regionálnou samosprávou a občianskou spoločnosťou (regionálna a lokálna úroveň). Vo vzťahu štát – občianska spoločnosť, štát môže existenciu občianskej spoločnosti obmedzovať, prípadne jej brániť, čo nie je žiadatel'né, avšak pri pohľade do minulosti, ani výnimočné. Štát tiež môže a podľa autorov musí podporovať občiansku spoločnosť nielen kvôli jej známym užitočným funkciám (škola demokracie, inovácie, služby), aj kvôli tomu, aby občianska spoločnosť pomáhala štátu chrániť sa pred sebou samým. Túto funkciu naplňa aktivita tzv. watchdog MNO – organizácií zameraných na kontrolu moci. Zároveň predmetom tejto časti bude aj analýza kooperatívnych foriem interakcie a inštitucionalizovaných vzťahov medzi štátnymi orgánmi a zástupcami neziskového sektora a ďalšími občianskymi aktérmi; analýza štátnej politiky voči neziskovému sektoru a voči ďalším občianskym aktérom (eventuálne prípadové štúdie efektívnej či naopak problematickej komunikácie a kooperácie medzi štátnymi/verejnými inštitúciami a neziskovým sektorom, resp. ďalšími občianskymi aktérmi)
 - b. Autonómnosť organizácií občianskej spoločnosti v ekonomickej (trhovej) sfére – do akej miery sú formálne i neformálne organizácie občianskej spoločnosti autonómne, resp. do akej miery sú kooptované a inštrumentalizované korporáciami a inými ekonomickými subjektami. Rozvinutá občianska spoločnosť udržiava a rozvíja vzťahy s podnikateľskou sférou ako aj sama vykonáva ekonomickú činnosť a rozvíja svoju ekonomiku. Súčasťou tohto parametra je aj skúmanie povahy, intenzity a kvality vzťahov medzi podnikateľským sektorom a občianskou spoločnosťou i povahy, intenzity a kvality ekonomickej aktivity MNO.
 - c. Vplyv organizácií občianskej spoločnosti (OOS) vo verejnom priestore – do akej miery OOS ovplyvňujú verejný priestor, obsah a kvalitu verejného diskurzu a či dosahujú svoje ciele. Do akej miery sa teda naplňa ich advokačná funkcia, t.j. poskytovanie hlasu občanom, ovplyvňovanie a stanovovanie agendy v spoločensko-politickej oblasti a faktory, ktoré ju ovplyvňujú – pozitívne i negatívne.

Tabuľka 19 Inštitucionálna zakorenenosť

Metóda zberu dát	Zdroj dát/Vzorka	Poznámka
Reprezentatívny sociologický prieskum verejnej mienky formou osobného dopytovania F2F 1x	Reprezentatívna vzorka z populácie SR nad 18 r. (n=2000)	(c)
Fokusová skupina 4x (podľa aktérov) - politika	(i) Organizácie občianskej spoločnosti (OOS) (ii) Verejný sektor - národná úroveň (iii) Verejný sektor – regionálna úroveň (iv) Verejný sektor – obecná úroveň	(a)
Fokusová skupina 4x (podľa aktérov) - ekonomika	(i) Organizácie občianskej spoločnosti (OOS) – spolupráca s korporáciami a podnikateľmi (ii) Organizácie občianskej spoločnosti (OOS) – ekonomická aktivita (iii) Ekonomika –podnikatelia/majitelia firiem * (iv) Ekonomika – korporácie **	(b)
Štruktúrované rozhovory 10-12	Experti, osobnosti, aktéri	(a), (b)
Desk research		(a), (b), (c) Sekundárna analýza

Prameň: vlastné spracovanie

* majitelia menších a stredných firiem, ktorí sú jasne identifikovateľní a majú na súkromnú iniciatívu vo verejnom priestore špecifický pohľad

** právnické osoby vedené manažmentom ich pohľad je iný, ako je pohľad majiteľov

2. Sociálna zakorenenosť občianskej spoločnosti – deskriptívny výskum v tejto podtému bude skúmať povahu sociálnej zakorenenosti formálnych a neformálnych organizácií občianskej spoločnosti (MNO). Tá sa prejavuje viacerými spôsobmi, pričom vo výskume sa zameriame na *známosť a rozpoznateľnosť, mieru pasívnej a aktívnej účasti a rôznorodosť* (Rožič, 2015). Je dôležité rozlíšiť aktívnu účasť od pasívnej účasti. Často je účasť občanov na činnosti MNO pasívna – t.j. bez intenzívnejšej miery osobného zaangažovania. Výskum sa zameria na nasledovné:

- Známosť a rozpoznateľnosť MNO na miestnej i celoštátnej úrovni. Organizácie občianskej spoločnosti sú zakorenené vtedy, keď ich občania poznajú.
- Miera pasívnej účasti občanov na aktivitách a fungovaní MNO (napr. pasívne členstvo, darcovstvo, podpora formou petície a iné formy, ktoré nevyžadujú významnejšiu časovú investíciu).
- Miera aktívnej účasti občanov na aktivitách a fungovaní MNO, v ich orgánoch a aktivitách, vrátane kampaní, plánovania a definovania agendy MNO. Do akej miery sa občania aktívne podieľajú na činnosti MNO a ovplyvňujú ich činnosť. Aká je frekvencia a intenzita tejto účasti. Predpokladáme v súlade s neo-tocquevillianskou školou (Putnam, 1995, Almond & Verba, 1989 a i.), že vyššia aktívna participácia občanov na činnosti MNO pôsobí v zmysle školy demokracie (diverzity, sociálnej spravodlivosti) a zároveň zabezpečuje demokratickosť (diverzitu, inkluzívnosť, sociálnu spravodlivosť atď.) fungovania týchto organizácií, čo sú želateľné charakteristiky (Elstub, 2011).

- d. Okrem samotnej miery účasti je dôležitá aj rôznorodosť občanov, ktorí participujú. Výskum bude sledovať viaceré faktory týkajúce sa občanov, povahy participácie i samotných organizácií občianskej spoločnosti s cieľom zisťovať mieru ich vplyvu na participáciu (socio-ekonomické, geograficko-priestorové, socio-kultúrne, demografické, technologické faktory) (pozri Elstub, 2011).

Tabuľka 20 Sociálna zakorenenosť

Metóda zberu dát	Zdroj dát/Vzorka	Poznámka
Reprezentatívny sociologický prieskum verejnej mienky formou osobného dopytovania F2F 1x	Reprezentatívna vzorka z populácie SR nad 18 r. (n=2000)	(a), (b), (c), (d)
Fokusová skupina 4x (BA/Západ/Stred/Východ)	Organizácie občianskej spoločnosti (OOS)	(c)
Štruktúrované rozhovory 12x (Západ/Stred/Východ)	Dobrovoľníci, členovia, podporovatelia, manažment, zamestnanci, klienti (OOS)	(a), (b), (c), (d) Výber podľa zastúpenia - mesto/vidiek, tematické zameranie, funkcia (advokácia, watchdog, inovácia, služby), sociálne podnikanie), vek, obrat,

Prameň: vlastné spracovanie

- 3. Organizačná zakorenenosť občianskej spoločnosti** – deskriptívny výskum v tejto podtému bude mapovať a skúmať povahu organizačnej zakorenenosti občianskej spoločnosti z hľadiska *početnosti MNO, hustoty a rôznorodosti MNO* v spoločnosti na celoštátnej úrovni, ako aj na úrovni jednotlivých krajov a podľa dostupnosti dát aj okresov, poťažmo obcí (Kamstra et al. 2016). Výskumná správa sa pokúsi porovnať tieto výsledky s výsledkami podobných zisťovaní v EÚ/V4.

- Početnosť formálnych a neformálnych organizácií občianskej spoločnosti. Zdravá občianska spoločnosť je dostatočne početná. Vyšší počet organizácií občianskej spoločnosti je želateľný, pretože vytvára príležitosti pre občanov sa organizovať a interagovať prostredníctvom čoho sa vytvára dôvera a uľahčuje sa kolektívna aktivita (Brown et al., 2008). Podobne, funkciou vyššej početnosti organizácií rastie pravdepodobnosť dopadu aktivít týchto organizácií.
- Hustota MNO v spoločnosti (počet MNO na 1000 obyvateľov) je faktor informujúci o koncentrácii organizácií občianskej spoločnosti v danej územnej jednotke, čiže relatívna početnosť. Na základe toho sa dajú predpokladať napríklad sociálne prepojenia medzi občanmi, ktoré majú vplyv na tvorbu sociálneho kapitálu alebo neprítomnosť resp. prítomnosť niektorých verejných služieb či iných typov verejných statkov, ktoré prítomnosť MNO môže uspokojovať.
- Rôznorodosť formálnych a neformálnych organizácií občianskej spoločnosti z hľadiska ich funkcií, záujmov a zamerania. Zdravá občianska spoločnosť je pluralitná a rôznorodá a vyššia miera rôznorodosti MNO naznačuje „zdravšie“ vývojové tendencie.

Tabuľka 21 Organizačná zakorenenosť

Metóda zberu dát	Zdroj dát/Vzorka	Poznámka
Desk research	Štatistika, Registre. Zdroje dáta z 1. časti výskumu. Zahraničná literatúra a dáta.	(a), (b), (c) Sekundárna analýza, triedenie podľa možností po okresnú úroveň, v každom prípade po regionálnu (VÚC).

Prameň: vlastné spracovanie

4. Socio-kultúrna zakorenenosť občianskej spoločnosti – deskriptívny výskum v tejto podtému bude mapovať povahu socio-kultúrnej zakorenenosti občianskej spoločnosti z hľadiska socio-kultúrnych a mentálnych faktorov v populácii Slovenska:

- Skúmanie jazyka, zvykov, postojov, presvedčení, stereotypov, tradícií vo vzťahu k občianskej spoločnosti. Taktiež skúmanie dôvery/nedôvery (k politikom, inštitúciám, štátu, MNO) plus všeobecnej dôvery (v Putnamovom chápaní, ako zdroj sociálneho kapitálu).
- Sledovanie prejavov a motivácií pro-sociálneho správania (otvorenosť, solidarita, svojpomoc, dobrovoľníctvo, darcovstvo, solidarita).
- Skúmanie stavu, faktorov, vývoja, zmien foriem, podôb a prejavov občianskeho aktivizmu, angažovanosti a participácie v politickom, verejnom a obecnom živote (motivácie, skúsenosti, výsledky) vrátane zachytenia nových podôb občianskeho aktivizmu a ich vplyvu na spoločensko-politické pomery, identifikácia a pomenovanie novších pozitívnych aktérov z prostredia „stredných vrstiev“ (napr. občiansky angažované populárne osobnosti, resp. „celebrity“, vplyvní bloggeri, youtuberi, ale aj ľudia z prostredia biznisu či technologickej oblasti).
- Vnímanie demokracie a jej prvkov v porovnaní s inými režimami, osobitne hodnotenie liberálnej demokracie; vzťah k menšinám; rola občianskej spoločnosti ako strážcu demokracie a práv menšín.

Tabuľka 22 Socio-kultúrna zakorenenosť

Metóda zberu dát	Zdroj dát/Vzorka	Poznámka
Reprezentatívny sociologický prieskum verejnej mienky formou osobného dopytovania F2F*	Reprezentatívna vzorka z populácie SR nad 18 r., (n=2000)	(a) (b), (c), (d)
Desk research	World Value Survey European Social Survey Literatúra týkajúca sa SK Obsahová analýza médií	(a) (b) (d) Sekundárna analýza dát
Fokusová skupina 2x	(BA+Západ) + (Stred/Východ)	(a)
Fokusová skupina 2x	(BA/Západ) + (Stred/Východ)	(b)
Fokusová skupina 2x	(BA/Západ) + (Stred/Východ)	(c)
Štruktúrované rozhovory 8x	(BA/Západ/Stred/Východ)	(b)
Štruktúrované rozhovory 8x	(BA/Západ/Stred/Východ)	(c) + (d)

Prameň: vlastné spracovanie

* Odporúčané parametre pre vybrané kategórie v rámci reprezentatívneho sociologického výskumu verejnej mienky:

i) Dobrovoľníctvo

- Áno/nie

- Tematická orientácia
 - Intenzita (počet hodín)
 - Frekvencia
 - Motivácia (požiadanie, vďačnosť, dobrý pocit, morálna povinnosť, náboženská povinnosť, tlak okolia, vzor pre okolie, a pod.)
 - Postoj (celkový postoj – pozitívny, negatívny, neutrálny)
 - Povzbudzujúce a obmedzujúce faktory (batéria typických faktorov)
- ii) Darcovstvo
- Prítomnosť (Áno/nie)
 - Tematická orientácia
 - Organizačná orientácia (jednotlivci, organizácie občianskej spoločnosti)
 - Štedrosť (suma / príjem)
 - Veľkosť (suma)
 - Motivácia (požiadanie, vďačnosť, dobrý pocit, morálna povinnosť, náboženská povinnosť, tlak okolia, vzor pre okolie, neriešený problém, neefektívna verejná správa a pod.)
 - Postoj (celkový postoj – pozitívny alebo negatívny, alebo neutrálny –napríklad cez typické postoje typu „načo, veď platím dane“, „tým podvodníkom nič nedám“, „je potrebné podporovať občiansku spoločnosť“ „
 - Povzbudzujúce a obmedzujúce faktory (batéria typických faktorov)
- iii) Účasť občanov na činnosti organizácií občianskej spoločnosti
- Členstvo
 - Dôvera
 - Tematická orientácia
 - Kvalita účasti (pasívna, aktívna, miera intenzity)
 - Motivácia (požiadanie, morálna povinnosť, náboženská povinnosť, tlak okolia, vzor pre okolie, a pod.)
 - Postoj (celkový postoj – pozitívny, negatívny, neutrálny)
 - Povzbudzujúce a obmedzujúce faktory (batéria typických faktorov)
- iv) Miera participácie občanov vo verejnej sfére
- Prítomnosť prejavu (podpísanie či iniciovanie petície, oslovenie volených zástupcov, účasť na demonštráciách, protestoch, kandidovanie do obecného či regionálneho zastupiteľstva, internetový aktivizmus a pod).,
 - Frekvencia
 - Intenzita
 - Motivácia (požiadanie, morálna povinnosť, náboženská povinnosť, tlak okolia, vzor pre okolie, neriešený problém, neefektívna verejná správa a pod.)
 - Postoj (celkový postoj – pozitívny, negatívny, neutrálny)
 - Povzbudzujúce a obmedzujúce faktory (batéria typických faktorov)

2.3.3. Téma 3 – Hodnotové konflikty na Slovensku. Nacionalizmus, radikalizmus a extrémizmus

V ostatnom období je Slovensko vystavené pôsobeniu politického extrémizmu a populizmu, bulvarizácii politiky a splošťovaniu verejnej diskusie (Ondrušek et al, 2017). Dnes však väčšmi ako v minulosti vstupuje do hry otázka hodnôt, v mene ktorých sa občania združujú. Nanovo sa otvára otázka, čo je *dobrá spoločnosť* a spoločenský konsenzus o tom sa fragmentuje a vytráca sa priestor pre zhodu. V tomto kontexte je potrebné skúmať, ako sa mení občianska spoločnosť v jej hodnotovom vyjadrení, ako sa prejavujú „ne-občianske“ kvality a zároveň, aké miesto v nej majú pro-sociálne a demokratické hodnoty. Tieto témy majú svoj prínos aj z hľadiska vnútornej bezpečnosti krajiny.¹³

¹³ Za najväčšie riziko sa považuje napríklad šírenie nálad odmietajúcich demokraciu, nenávisť voči premiérovi či prezidentovi, podpora subjektov s proruským geopolitickým videním sveta. Téma hybridných hrozieb, medzi ktoré patrí aj propaganda je jednou z významných tém v oblasti vnútornej bezpečnosti v rámci celej EÚ. Niektorými prvkami pôsobenia napríklad cielenej ruskej propagandy a odporu voči EÚ a NATO na Slovensku sa zaoberá Národné bezpečnostné analytické centrum (NBAC), ktoré funguje ako analytické pracovisko založené na aktívnej participácii rozhodujúcich štátnych orgánov SR, ktoré pôsobia v bezpečnostnej oblasti.

Výskumná úloha: preskúmanie a porozumenie tendencií k autoritárskym spôsobom spravovania spoločnosti a načrtnutie odpovedí a stratégií podnecujúcich pro-sociálne a pro-demokratické postoje a hodnoty.

Zameranie: Skúmanie v rámci tejto témy bude zamerané na:

- a) Faktory povzbudzujúce alebo tlmiace nacionalizmus, radikalizmus a extrémizmus vo verejnom a politickom živote medzi občanmi, osobitne medzi mladými ľuďmi, vrátane rasizmu, antisemitizmu, konšpiračných teórií, radikalizmu.
- b) Zmapovanie a analýza organizačných foriem extrémistov a „ne-občianskej“ spoločnosti, jej formalizovaných i neformálnych prejavov, ako aj pozicionovania vo vzťahu s inštitucionálnou sférou a ekonomickou sférou a vnímanie týchto aktérov a hodnôt, ktoré reprezentujú u verejnosti.
- c) „Duch doby“, čiže populistické autoritárstvo a odpor k demokracii a jeho prejavy na Slovensku, jeho zdroje a mechanizmy reprodukcie.
- d) Vynárajúce sa hybridné ohrozenia (dezinformačné aktivity, šírenie propagandy spochybňujúcej členstvo SR v EU a zahranično-politickú orientáciu SR, podpora proruského geopolitického videnia sveta, anti-európanstvo, pro-fašistické sklony) ich myšlienkové a hodnotové ukotvenie, nositelia týchto prejavov vo verejnom priestore.
- e) Problematiku kolektívnej pamäte a nedostatočné vyrovnávanie sa s minulosťou a nedostatočné pôsobenie vzdelávania a škôl i možné cesty k náprave.
- f) Identifikáciu pozitívnych príkladov, postupov, aktivít, metód a stratégií, formálnych či neformalizovaných výchovno-vzdelávacích projektov tých jednotlivcov, iniciatív či organizácií, ktoré svojím pôsobením čelia vírusu radikalizmu a populistického autoritárstva, či už priamo alebo sprostredkované (napríklad tým, že vytvárajú podhubie pre „pozitívny patriotizmus zdola“).
- g) Hodnotové konflikty v prostredí občianskej spoločnosti, ich zdroje, povahu a možnosti ich nenásilnej transformácie (otvorená/pluralitná/heterogénna vs. uzavretá/iliberálna/homogénna spoločnosť, premostujúci vs. zväzujúci sociálny kapitál, rodové práva a LGBTI, dôvera vs. nedôvera v authority/médiá, ekonomizácia vzťahov/priestoru vs. vnútorné (nemateriálne) hodnoty vzťahov/priestoru

Tabuľka 23 Hodnotové konflikty na Slovensku

Metóda zberu dát	Zdroj dát/Vzorka	Poznámka
Reprezentatívny sociologický prieskum verejnej mienky formou osobného dopytovania F2F	Reprezentatívna vzorka populácie SR nad 18 r. (n=2000)	(a), (b), (c), (d), (e), (f) (g)
Reprezentatívny sociologický prieskum verejnej mienky formou osobného dopytovania F2F	Reprezentatívna vzorka mládeže (13 – 30 rokov), celá SR, (n=1000)	(a), (b), (c), (d), (e), (f) (g)
Desk research	štúdie z oblasti histórie, antropológie, psychológie, pedagogiky; prípadové štúdie; príklady úspešných postupov, prieskumy verejnej mienky (2010 – doteraz) eventuálny prehľad skúseností zo zahraničia v zápase s radikalizmom;	(a), (b), (c), (d), (e), (f) (g)
Fokusová skupina 4x	BA + Západ + Stred +Východ	(a), (b), (c), (d), (e), (f) (g)
Štruktúrované rozhovory 21x	SR / celé hodnotové spektrum	(a), (b), (c), (d), (e), (f) (g)

2.3.4. Téma 4 – Rola občianskej spoločnosti vo verejnom diskurze a utváraní verejnej sféry

V kontexte nedávneho nárastu polarizácie verejného diskurzu, spochybňovania tradičných spôsobov realizácie politiky – ako hľadania realistických kompromisov pre verejné politiky i v kontexte globálnych a európskych zmien a výziev vo svete i u nás, predstavuje občianska spoločnosť priestor a príležitosť prekonávať komplikácie a zdanlivo neprekonateľné rozpory medzi rôznymi protagonistami verejnej sféry (Edwards, 2004) a tvorí (spolu s inými) verejnú sféru. V Habermasovskom zmysle môžeme vnímať verejnú sféru ako priestor, v ktorom sa utvára predstava o *dobrej spoločnosti* v dialógu a konverzáciách súkromných aktérov – občanov na témy, ktoré predstavujú zdieľaný verejný problém a ktoré je spoločný záujem riešiť. Vytvára sa tak komunikatívny priestor (verejný priestor), v ktorom prebieha racionálna, participatívna debata, ktorá je nezávislá od štátu a dostupná všetkým. Takto vytváraná verejná mienka vydáva štátu vysvedčenie, do akej miery plní svoje úlohy alebo nie. (Habermas, 1962).

Občianska spoločnosť nie je natoľko *verejná* ako štát, pretože predstavuje iniciatívu súkromných osôb a teda jej *verejná povaha* je iná než verejná povaha štátom či obcami zakladaných inštitúcií. Zároveň je však zrejmé, že občianska spoločnosť nie je len súkromný priestor – pretože zo svojej definičnej podstaty presahuje privátnu sféru rodiny (to, že je subjektom súkromného práva je iná vec).

Vo všeobecnosti organizácie občianskej spoločnosti – pri správnom naplňaní svojej roly – umožňujú občanom zúčastňovať sa na dialógu o otázkach verejného záujmu, dávať im hlas a formovať tak verejnú mienku a verejnú sféru – v interakciách s inými aktérmi. Ide tak o občiansku advokáciu (Tá, ak by sa nediala verejne, by predstavovala lobistickú činnosť – jej verejná povaha je kľúčovým rozlišujúcim prvkom). Langová uvádza v tomto kontexte tri druhy komunikácie z pohľadu MNO (Lang, 2012):

- a) reflexívna, vnútorná (so svojimi členmi, sympatizantami),
- b) inštitucionálna (so štátom, firmami, verejným sektorom),
- c) s verejnosťou (s médiami, občanmi),

pričom všetky tri sú relevantné z hľadiska tejto výskumnej sondy a budú predmetom skúmania.

Úloha: Vyhodnotenie hlavných vývojových trendov vo verejnej sfére, analýza roly a miery vplyvu občianskej spoločnosti na tieto trendy.

Zameranie: Výskumná sonda sa zameria na:

- a) Zmapovanie názorov verejnosti na aktérov verejnej sféry (verejné inštitúcie, akademická komunita, cirkev, politické strany so špecifickým a hlbším zameraním na organizácie občianskej spoločnosti). Zistí názory verejnosti na mieru ich vplyvu vo verejnom diskurze (na vybrané témy). Zistí názory verejnosti, do akej miery im organizácie občianskej spoločnosti umožňujú poskytovať hlas a vstupovať a ovplyvňovať verejnú diskusiu. Podľa dostupnosti dát porovná mieru vplyvu občianskych organizácií s inými verejnými a súkromnými aktérmi vstupujúcimi do verejnej sféry (politickými stranami, cirkvami a i.).
- b) Identifikáciu toho, kto z pestrej palety aktérov/hráčov na poli občianskych aktivít má dnes vplyv na utváranie verejnej mienky (aký veľký? aký efektívny? na aké segmenty populácie? aké prostriedky/nástroje na to používa?).
- c) Zmapovanie (intenzity a foriem) komunikácie organizácií občianskej spoločnosti (vnútornej, inštitucionálnej a s verejnosťou) na vybrané témy verejného diskurzu.

- d) Mapovanie zmien vo vývoji verejného diskurzu o občianskej spoločnosti. Identifikácia hlavných naratívov o občianskej spoločnosti v rôznych prostrediach (mládež, verejnosť, občiansky sektor, politická sféra, podnikateľský sektor).
- e) Mapovanie trendov vo využívaní tradičných a nových médií a sociálnych sietí v prostredí organizácií občianskej i „neobčianskej“ spoločnosti. Zmapovanie „Virtuálnej verejnej sféry“ (virtuálne diskusné skupiny okolo rôznych tém; virtuálni podporovatelia určitých názorov, postojov, petícií, akcií; šíritelia a spôsoby šírenia produktov a prejavov zdieľaných hodnôt, osôb, hnutí).

Tabuľka 24 Občianska spoločnosť a utváranie verejného diskurzu

Metóda zberu dát	Zdroj dát/Vzorka	Poznámka
Reprezentatívny sociologický prieskum verejnej mienky formou osobného dopytovania F2F	Reprezentatívna vzorka z populácie SR nad 18 r. (n=2000)	(a), (b) (d)
Reprezentatívny sociologický prieskum formou osobného dopytovania F2F	Reprezentatívna vzorka mládeže (13 – 30 rokov) (n=1000)	(a), (b), (d), (e)
Desk research	Obsahová analýza médií	(c)
Desk research	Obsahová analýza médií	(d) (e)
Fokusová skupina (5)	mládež, verejnosť, občiansky sektor, politická sféra, podnikateľský sektor	(b) (d) (e)
Štruktúrované rozhovory (25)	mládež, verejnosť, občiansky sektor, politická sféra, podnikateľský sektor	(b)

Prameň: vlastné spracovanie

2.4 Zhrnutie metód druhej časti výskumu

Okrem štúdia literatúry, analýzy už existujúcich dát (World Value Survey a European Social Survey) a obsahovej analýzy médií, navrhovaný výskum predpokladá zber empirických dát formou:

- Reprezentatívneho sociologického prieskumu verejnej mienky na vzorke populácie SR nad 18 rokov, n=2000. (1x)
- Fokusových skupín (počet 41 – počet je stanovený na základe časti 2.3, kde sú uvedené jednotlivé počty a témy fokusových skupín, pričom pre určité témy bude po uvážení možné skupiny integrovať).
- Štruktúrovaných rozhovorov (počet 86 – počet je stanovený na základe časti 2.3, kde sú uvedené jednotlivé počty a témy štruktúrovaných rozhovorov, pričom pre určité témy bude možné po uvážení rozhovory integrovať).
- Dotazníkového zisťovania s anketármi (2x). (1x na vzorke n=? – ešte neurčené, organizácií občianskeho sektora, 1 x na reprezentatívnej vzorke mládeže vo veku od 13 do 30 rokov, n=1000)

Sumárne rozdelenie metód zberu dát podľa ich typu uvádza tabuľka 25:

Tabuľka 25 Zhrnutie empirických metód získavania dát a harmonogram druhej časti výskumu

Aktivita	Téma	Poznámka	Termín
Štúdium literatúry a sekundárnych zdrojov,	Všetky	Desk research	Január – marec 2018 (3 mesiace)

zabezpečovanie existujúcich dát z iných zdrojov (World Value Survey, European Social Survey, a pod.) Posúdenie existujúcich dát z hľadiska ich kvality a použiteľnosti pre účely tohto výskumu Návrh metód spracovania a analýz.			
Zostavenie zoznamov otázok pre jednotlivé prieskumy, fokusové skupiny, štruktúrované rozhovory	Podľa popisov pre jednotlivé prieskumy, fokusové skupiny, štruktúrované rozhovory	Zostavenie, spätná väzba od garantov a metodikov, finálna verzia dotazníkov	Apríl – máj 2018 (2 mesiace)
Reprezentatívny sociologický prieskum verejnej mienky formou osobného dopytovania F2F (1x)	2.3.2. Inštitucionálna zakorenenosť občianskej spoločnosti – vplyv a advokácia 2.3.2. Sociálna zakorenenosť občianskej spoločnosti – známosť a rozpoznateľnosť, pasívna účasť, aktívna účasť, rôznorodosť účastníkov 2.3.2. Socio-kultúrna zakorenenosť občianskej spoločnosti 2.3.3. Hodnotové konflikty 2.3.4. Rola občianskej spoločnosti v utváraní verejného diskurzu – miera vplyvu o.s. na verejnú sféru, kľúčoví aktéri, hlavné naratívy	Populácia SR nad 18 r. (n=2000)	Jún - august 2018 (3 mesiace)
Reprezentatívny prieskum verejnej mienky formou osobného dopytovania F2F	2.3.3 Hodnotové konflikty (a-g)	Reprezentatívna vzorka mládeže (13 – 30 rokov) (n=1000)	Jún - august 2018 (3 mesiace)
Reprezentatívny prieskum verejnej mienky formou osobného dopytovania F2F	2.3.4. Rola občianskej spoločnosti v utváraní verejného diskurzu	Reprezentatívna vzorka mládeže (13 – 30 rokov) (n=1000)	Jún - august 2018 (3 mesiace)
Spracovanie výstupov z reprezentatívnych sociologických výstupov	-	-	August – December 2018 (5 mesiacov)
Fokusová skupina (14x)	2.3.1 Tematické členenie neziskových organizácií	14 tematických oblastí	September – november 2018 (3 mesiace)
Fokusová skupina (4x)	2.3.2.1 Inštitucionálna zakorenenosť občianskej spoločnosti (a) – autonómnosť, politika	BA+Západ + Stred +Východ	December - január 2019 (2 mesiace)

Fokusová skupina (4x)	2.3.2.1 Inštitucionálna zakorenenosť občianskej spoločnosti (a) – autonómnosť, ekonomika	BA+Západ + Stred +Východ	December - január 2018 (2 mesiace)
Fokusová skupina (4x)	2.3.2.2 Sociálna zakorenenosť občianskej spoločnosti © – aktívna účasť	BA+Západ + Stred +Východ	Február – marec 2019 (mesiace)
Fokusová skupina (2x)	2.3.2.4 Socio-kultúrna zakorenenosť občianskej spoločnosti (a)	(BA+Západ) + (Stred/Východ)	Február – marec 2019 (2 mesiace)
Fokusová skupina (2x)	2.3.2.4 Socio-kultúrna zakorenenosť občianskej spoločnosti (b)	(BA+Západ) + (Stred/Východ)	Apríl - máj 2019 (2 mesiace)
Fokusová skupina (2x)	2.3.2.4 Socio-kultúrna zakorenenosť občianskej spoločnosti ©	(BA+Západ) + (Stred/Východ)	Apríl - máj 2019 (2 mesiace)
Fokusová skupina (4x)	2.3.3. Hodnotové konflikty (a-g)	BA+Západ + Stred +Východ	Máj - jún 2019 (2 mesiace)
Fokusová skupina (5x)	2.3.4. Rola občianskej spoločnosti v utváraní verejného diskurzu (b, d, e)	mládež, verejnosť, občiansky sektor, politická sféra, podnikateľský sektor	Apríl – jún 2019 (3 mesiace)
Štruktúrované rozhovory (12x)	2.3.2.1. Inštitucionálna zakorenenosť občianskej spoločnosti (a, b)	Experti, osobnosti, aktéri	November - január 2019 (3 mesiace)
Štruktúrované rozhovory (12x)	2.3.2.2. Sociálna zakorenenosť občianskej spoločnosti (a, b, c, d)	(BA/Západ/Stred/ Východ) Dobrovoľníci, členovia, podporovatelia, manažment, zamestnanci OOS	Január – marec 2019 (3 mesiace)
Štruktúrované rozhovory (8x)	2.3.2.4. Socio-kultúrna zakorenenosť občianskej spoločnosti (b)	(BA/Západ/Stred/ Východ)	Marec - apríl 2019 (2 mesiace)
Štruktúrované rozhovory (8x)	2.3.2.4. Socio-kultúrna zakorenenosť občianskej spoločnosti	(BA/Západ/Stred/ Východ)	Máj - jún 2019 (2 mesiace)
Štruktúrované rozhovory (21x)	2.3.3. Hodnotové konflikty (a-g)	SR, celé hodnotové spektrum	Jún – september 2019 (4 mesiace)
Štruktúrované rozhovory (25x)	2.3.4. Rola občianskej spoločnosti v utváraní verejného diskurzu	mládež, verejnosť, občiansky sektor, politická sféra, podnikateľský sektor	Jún – september 2019 (4 mesiace)
Spracovanie výstupov zo štruktúrovaných rozhovorov a fokusových skupín	-	-	Január – December 2019 (12 mesiacov)
Zostavenie dotazníka	2.3.1 Funkčné členenie podľa Dessyho Friča	Zostavenie,	Január –

	2.3.1 Typologické členenie podľa Costoya	spätná väzba od garantov a metodikov, finálna verzia dotazníka	marec 2019 (3 mesiace)
Dotazníkové zisťovanie formou osobného dopytovania F2F	2.3.1 Funkčné členenie podľa Dessyho Friča 2.3.1 Typologické členenie podľa Costoya	Registre / Kvótny výber / n=podľa výsledkov prvej časti výskumu, organizácie občianskej spoločnosti – resp. ich štatutári/resp. iní zástupcovia	Apríl/máj – september/október 2019 (7 mesiacov)
Spracovanie výstupov zo Dotazníkového zisťovania	-	-	Október-november 2019 (2 mesiace)
Syntéza výstupov (spracovanie finálnej správy integrujúcej jednotlivé čiastkové výstupy)	-	-	September – December 2019 (4 mesiace)

Prameň: vlastné spracovanie

2.5 Štruktúra a odhad nákladov druhej časti výskumu

V tejto časti uvádzame predpokladanú štruktúru nákladov potrebnú na realizáciu tej-ktorej metódy zberu dát a odhad nákladov.

Odhad nákladov pre jednotlivé metódy vychádza z orientačného dopytovania viacerých odborníkov pôsobiach v oblasti kvantitatívnych a kvalitatívnych prieskumov, pričom predstavuje len odhad, ktorý sa môže líšiť podľa miesta a času konkrétneho dopytu, ponuky na trhu a typu dodávateľa. Uvedené sumy sú bez DPH.

A. Typická štruktúra nákladov – Reprezentatívny prieskum verejnej mienky (18+, celá SR – n= 2000 + mládež 13 – 30 rokov, n=1000) – formou osobného dopytovania F2F:

- Tvorba dotazníka
- Vytvorenie a čistenie reprezentatívnej vzorky
- Dopytovanie F2F
- Spracovanie dát
- Analýza dát
- Interpretácia a záverečná správa

Odhadované náklady na 1 otázku :

1300 EUR

Predpokladaný počet otázok:

cca 50 (25+25)

Odhad nákladov – reprezentatívne prieskumy spolu:

65 000 EUR

B. Štruktúra nákladov – Dotazníkové zisťovanie formou osobného dopytovania (F2F) medzi právnickými osobami – organizáciami občianskej spoločnosti, kvótny výber podľa výsledkov 1. časti výskumu

- Tvorba dotazníka
- Vytvorenie a čistenie vzorky
- Oslovovanie a dojednávanie stretnutí
- Dopytovanie F2F
- Spracovanie dát
- Analýza dát
- Interpretácia a záverečná správa

Počet otázok/1 zisťovanie	cca 40
Odhad nákladov na 1 otázku:	1500 EUR ¹⁴
Odhad nákladov – dotazníkové zisťovanie F2F PO spolu:	60 000 EUR

C. Štruktúra nákladov – Štruktúrované rozhovory:

- Tvorba dotazníka
- Vytvorenie a čistenie databázy respondentov
- Oslovovanie respondentov a dojednávanie stretnutí
- Symbolická odmena pre respondentov
- Štruktúrovaný rozhovor s respondentmi spojený s vyplnením dotazníka F2F
- Cestovné náklady a ubytovanie anketára/respondenta
- Nahrávanie a prepis do textovej podoby
- Spracovanie dát
- Analýza dát
- Interpretácia a záverečná správa

Odhadované náklady na 1 štruktúrovaný rozhovor:	400 EUR
Navrhovaný počet rozhovorov:	86
Odhad nákladov – štruktúrované rozhovory spolu:	34 400 EUR

D. Štruktúra nákladov – Fokusová skupina (7-10 respondentov)

- Príprava scenára
- Identifikácia respondentov a ich oslovovanie a rekrutácia
- Realizácia fokusovej skupiny pre každú oblasť (prenájom priestorov, technické vybavenie, občerstvenie)
- Cestovné náklady a ubytovanie pre respondentov/obsahového garanta a facilitátora
- Nahrávanie a prepis do textovej podoby
- Spracovanie dát, analýza dát
- Interpretácia a príprava reportu
- Záverečná prezentácia a zapracovanie spätnej väzby

Odhadované náklady na 1 fokus skupinu:	2 300 EUR
Navrhovaný počet fokus skupín:	41
Odhad nákladov – fokus skupiny spolu:	94 300 EUR

E. Štruktúra nákladov – Desk research

- Nákup literatúry, poplatky za prístup do knižníc a databáz 5%
- Cestovné, ubytovanie – 10%
- Duševná práca – paušálny odhad na jeden desk research: 40 človekodní á 250 EUR/človekoden

¹⁴ Náklady na 1 otázku sú vyššie ako pri bežnom prieskume verejnej mienky vzhľadom k zložitosti predmetu zisťovania a očakávaných komplikácií pri identifikácii respondentov.

Odhadované náklady na 1 zadanie na desk research: 11 500 EUR

Navrhovaný počet desk research zadaní: 7

Odhad nákladov – desk research spolu: 80 500 EUR

Tabuľka 26 Zhrnutie odhadovaných nákladov podľa metód zberu dát

Metóda zberu dát	Poznámka/počet	Odhad (EUR)
A. Reprezentatívny sociologický prieskum verejnej mienky formou osobného dopytovania F2F	Populácia SR nad 18 r., n=2000 , 1x Reprezentatívna vzorka mládeže (13 – 30 rokov) , n=1000, 1x	65 000
B. Dotazníkové zisťovanie formou osobného dopytovania F2F	kvótny výber podľa výsledkov 1. časti výskumu, organizácie občianskej spoločnosti – 1x	60 000
C. Štrukturované rozhovory	86 rozhovorov s 86 respondentmi	34 400
D. Fokusové skupiny	41 fokusových skupín, každá cca 7-10 účastníkov	94 300
E. Desk research (zadania)	7x	80 500
SPOLU		334 200

Prameň: vlastné spracovanie

3. Námety a úvahy na rozvoj neziskového sektora vyplývajúce z výskumu

Socio-ekonomická analýza neziskového sektora je potrebná predovšetkým vo vzťahu k nastavovaniu iných verejných politik riešiacich dôležité otázky verejného záujmu, pričom na to, aby boli uspokojivo riešené, je potrebná súčinnosť a spolupráca rôznych socio-ekonomických partnerov, vrátane MNO.

Mnohé súčasné problémy, ako napr. nárast extrémizmu, korupcia, demografické zmeny s dopadom na kvalitu sociálnej a zdravotnej starostlivosti, či ekonomický rozvoj do budúcnosti, alebo väzby vzdelávacieho systému s potrebami dneška či zajtrajška sú riešiteľné len v spolupráci mnohých zúčastnených štátnych i neštátnych aktérov. Na to je potrebné mať zadané verejné politiky v týchto oblastiach (čo štát väčšinou má, hoci v rôznej kvalite a aktuálnosti) a v ich rámci aj definovať role, ktoré by mali zohrávať jednotliví aktéri. Vo viacerých oblastiach verejnej politiky v súčasnosti nie je jasne určené miesto pre neštátnych aktérov vrátane MNO pri napĺňaní vízie a cieľov danej verejnej politiky. Či je to dôsledkom premysleného prístupu (verejný sektor vedome nechce, aby v danej oblasti pôsobili MNO, lebo to považuje za neefektívne, alebo mu to nedáva vzhľadom k politicko-ekonomickej vízii zmysel) alebo je to dôsledkom ignorancie (verejný sektor nevie, ako by súkromné neziskové organizácie mohli pôsobiť v prospech cieľov verejnej politiky) alebo je to dôsledkom zotrvačnosti z minulosti (verejný sektor sa nad takou otázkou vôbec nezamyslel) nie je priestor v tejto analýze hodnotiť.

Ak však existuje zhoda na nejakej roli v akejkoľvek oblasti verejnej politiky a zároveň chýbajú presnejšie kvantifikácie zdrojov, výkonov či výsledkov týchto aktérov – a to nielen súčasných ale aj očakávaných – je potom ťažké presnejšie definovať nástroje týchto politik aj vo vzťahu k spomenutým aktérom (vrátane MNO), tak aby sa dosahovali želané ciele.

Preto je potrebné štandardne sledovať socio-ekonomické parametre MNO, nakoľko tieto pôsobia v množstve oblastí života spoločnosti. A špeciálne v tých oblastiach, v ktorých má naša spoločnosť deficit a potreby, je vhodné zamerať sa na analýzu MNO a ich potenciálny prínos v danej oblasti.

Medzi relevantné otázky, ktoré si môžeme klásť patria:

- Aké sú ekonomické prínosy neziskového sektoru pre spoločnosť?
 - Aká je pridaná hodnota činnosti MNO vo vybraných sférach verejnej politiky (sociálnej, vzdelávacej, environmentálnej, zahranično-politickej, rozvoja kultúrnych hodnôt, ochrany zdravia a pod.?)
 - Aká je efektivita MNO v porovnaní s inými sektormi (verejným a komerčným) v oblasti poskytovania verejných služieb, v oblasti vzdelávania, sociálnej starostlivosti, kultúry, v oblasti zdravotnej prevencie, v oblasti ochrany životného prostredia, ochrany ľudských práv a slobôd a pod.?
 - Na ktoré verejné služby je efektívnejšie kontrahovať neziskové organizácie?
 - Do akej miery MNO nahrádzajú verejné inštitúcie v niektorých jeho funkciách? Napr. do akej miery nahrádzajú činnosť orgánov štátnej správy v oblasti vymožiteľnosti práva, v oblasti anti-korupcie, v oblasti ochrany menšín a znevýhodnených skupín, v oblasti ochrany základných občianskych a ľudských práv, v oblasti ochrany životného prostredia? Do akej miery nahrádzajú, dopĺňajú či skvalitňujú systém verejných služieb v oblasti vzdelávania, sociálnej starostlivosti, zdravotnej prevencie či ochrany zdravia a i.?
- Aké (sociálne/spoločenské) inovácie MNO prinášajú?

- Aké metódy možno použiť v rámci ekonomickej analýzy MNO a aké dáta sú k tomu potrebné? (Cost-benefit analýza, value for money analýza, DEA analýza vo vybraných službách v porovnaní s poskytovateľmi služieb z verejného sektora a komerčnými poskytovateľmi).
- Čo by prinieslo zriadenie satelitného účtu neziskových inštitúcií v SR? Aké dáta/ukazovatele by mal Štatistický úrad SR sledovať ohľadom MNO?

Na základe výsledkov takéhoto skúmania bude možné zodpovednejšie posúdiť, či by štát mal mať vyšší záujem na financovaní z verejných zdrojov, alebo sa priorita bude klásť na financovanie zo súkromných zdrojov.

- Nejednoznačnosť štátnej politiky vo vzťahu k preferovanému modelu fungovania občianskej spoločnosti a financovania aktivít MNO dáva široké pole pôsobnosti pri úvahách ohľadom toho, či by organizácie a aktivity neziskového sektora mali byť viac financované z verejných zdrojov, a zároveň posilniť ich samofinancovanie, resp. financovanie zo súkromných zdrojov. Na to je potrebné uvažovať o stimulačných opatreniach v daňovej i dotačnej oblasti pre rozvoj viaczdrojového financovania MNO. Preto jednou z hlavných otázok v prípadnom ekonomickom výskume by mala byť otázka hľadania vhodného mixu financovania MNO z verejných a súkromných zdrojov a k nemu nastavenie vhodných fiškálnych a inštitucionálnych nástrojov. Na to bude potrebné zanalyzovať (resp. využiť parciálne existujúce analýzy) súčasné zdroje financovania, poukázať na ich silné a slabé stránky, prípadne navrhnúť nové zdroje financovania – buď národné, alebo s využitím aj zahraničných skúseností z krajín, ktoré majú podobné modely fungovania neziskového sektora (stredoeurópsky post-komunistický model).
- Úvahy pri financovaní zo strany štátu by sa následne mali zamerať aj na to, či by sa štát mal zamerať na priame financovanie a vytvárať nástroje priamej podpory (štátne dotácie, štátne fondy, subvencie,...), alebo sa viac sústrediť na nepriamu podporu (odpočítateľné položky, oslobodenie od priamych a nepriamych daní a ciel, odpustenie poplatkov, zníženie povinnej administratívy,...).
- V rámci tejto analýzy je potrebné vyhodnotiť hospodárenie verejných a súkromných poskytovateľov služieb vo verejnom záujme; zistiť, či pravidlá (rozpočtové, účtovné,...) nie sú diskriminačné voči niektorej skupine poskytovateľov služieb.
- Veľkou výskumnou témou by mal byť aj personálny substrát občianskej spoločnosti, t. j. počet osôb, ktoré realizujú verejno či vzájomne prospešné aktivity rôznymi formami – ako dobrovoľníci, ako zamestnanci, ako pracovníci. Čiže to sa týka jednak úrovne dobrovoľníckej a aktivistickej – čo skúmajú analýzy dobrovoľníctva a merania hodnoty dobrovoľníckej práce. A tiež aj na úrovni zamestnanosti – hlbšie sa pozrieť na typy zamestnaneckých vzťahov vrátane kontraktčných vzťahov („na živnosť, na faktúru“), keďže skúsenosti poukazujú na výrazné zastúpenie tohto typu vzťahov medzi pracovníkmi a MNO, pričom v štatistikách sa tieto vzťahy neuvádzajú. Výstupom analýzy by mohol byť aj návrh na špeciálny typ zamestnania pre zamestnancov, ktorí pracujú pre všeobecne prospešné organizácie, resp. realizujú všeobecne prospešné aktivity.

Popri úsilí kvantifikovať a zachytiť ekonomické a sociálne prínosy MNO vyvstávajú v aktuálnej debате o legislatívnom rámci MNO aj niektoré špecifické otázky, ktoré si zasluhujú podrobnejší vhlád pred niektorými rozhodnutiami pri tvorbe novej legislatívy zasahujúcej do prostredia občianskej spoločnosti. Napr.:

- Je vhodné a primerané dať povinnosť zverejňovať výročné správy pre všetky právne formy MNO (teda nielen pre nadácie a neziskové organizácie poskytujúce všeobecne prospešné služby, ale aj pre občianske združenia) alebo len pre tie, ktoré prekročia minimálny rozsah ekonomicky kvantifikovateľnej aktivity? V čom sú riziká a prínosy takéhoto kroku? Aký by mal byť tento minimálny rozsah? Aký by mal byť rozsah informácií, ktoré by mal byť zverejňované? Napr. základný prehľad aktivít a finančná správa v predpísanej štruktúre (členské, predaj služieb, predaj výrobkov, prenájom hmotného majetku, prenájom nehmotného majetku, zhodnocovanie investícií, podnikanie, verejné dotácie, verejné zákazky, dary od jednotlivcov, dary od podnikov, daňová asignácia, zahraničné zdroje, iné...)?
- Aký dopad by malo toto povinné zverejňovanie na občianske združenia vzájomne prospešného charakteru (založené pár jednotlivcami, napíňanie hobby...)?
- Je vhodné podmieniť povinnosť zverejňovania, len ak chce organizácia čerpať verejné zdroje?

Literatúra a referencie

- ALMOND, A. G., & Verba, S. (1989). *The Civic Culture Revisited*. Newbury Park: Sage Publications.
- COSTOYA, M. M. (October 2007). Toward a Typology of Civil Society Actors. *Civil Society and Social Movements Programme Paper* (30).
- DEMEŠ, P., BÚTORA, M. 1998. Tretí sektor a dobrovoľníctvo. In: Bútorá, M. – Ivantyšin, M. (ed.): Slovensko 1997. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1998. Bratislava, IVO 1998.
- DESSE, F. (2012). *The Role and Structure of Civil Society Organizations in National and Global Governance Evolution and outlook between now and 2030*. AUGUR Project.
- EDWARDS, M. (2014). *Civil Society*. Cambridge: Polity Press.
- EKIERT, G., & FOA, R. (January 2011). Civil Society Weakness in Post-Communist Europe: A Preliminary Assessment. *Carlo Alberto Notebooks* (198).
- FRIČ, P. (2015). *Občanská společnost a definice NNO, vývoj, stav a trendy*. Rada vlády pro NNO, Praha.
- FUKAS, M., GUŠTAFÍK, P. 2005. Neziskovky a zisk. VNJH, PDCS, o.z. ISBN 80-969431-0-3.
- FUKUYAMA, F. (1. October 1999). *Social Capital and Civil Society*. Cit. 28. 07 2017. Dostupné na Internetu: International Monetary Fund: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm>
- HYÁNEK, V. Neziskové organizace: teorie a mýty. Brno: Masarykova univerzita v Brně, ESF, 2011. 142 s.
- KOLEKTÍV. (2011). Štatistická ročenka Slovenskej republiky. Bratislava: Veda.
- KOLLMORGEN, R. (2013). Theories of Postcommunist Transformation. Approaches, Debates, and Problems of Theory Building in the Second Decade of Research. *Studies of Transition States and Societies*, 5 (2), 88-105.
- KUVÍKOVÁ, H. 2004. Neziskové organizácie v Európskej únii. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2004. ISBN 80-8055-937-6.
- MAJDÚCHOVÁ, H. a kol. 2004. Neziskové organizácie. Bratislava: Sprint, 2004, ISBN 80-88848-59-8.
- MERÍČKOVÁ, B.; ŠEBO, J. Finančný manažment vo verejnoprávných a súkromnoprávných neziskových organizáciách. Ve sborníku Management územní samosprávy. Brno: Masarykova univerzita, 2006, 102-110.
- NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI. 2006. Verejná prospešnosť proces diskusie (Verejná prospešnosť a jej dôsledky pre neziskový sektor na Slovensku). Bratislava : Vydavateľstvo Pozsony, 2006. ISBN 80-967009-9-5.
- NEUMAYER, M., SCHNEIDER, U., MAYER, M., POSPÍŠIL, M., & MALÝ, J. (2009). The Role of Civil Society Organizations in Different Nonprofit Regimes: Evidence from Austria and the Czech Republic A. *Comparative social research. Special issue on Comparative Studies on Civil Society*.

POSPÍŠIL, Miroslav. a kol. 2009. Neziskové organizace a jejich funkce v demokratické společnosti. Brno: Společnost pro studium neziskového sektoru, 2009. 32 s. ISBN 978-80-904150-3-4.

PUTNAM, R. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy* , 6 (1), 65-78.

PUTNAM, R. 1995. Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy* , 6 (1), 65-78.

ROŽIČ, P. (2015). Civic Dis-Embeddedness? Explaining Twenty-Five Years of Weak Civil Society in Slovenia. *Bogoslovni vestnik* , 75 (4), 727-740.

RYMSZA, M., & ZIMMER, A. (2004). Embeddedness of Nonprofit Organizations: Government - Nonprofit Relationships. In A. Zimmer, & E. Priller (Ed.), *Future of Civil Society. Making Central European Nonprofit Organizations Work* (s. 169-197). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

SALAMON, L. M., & ANHEIER, H. K. (1999). *Nástup neziskového sektoru (mezinárodní srovnání)*. Agnes.

SALAMON, L. M.; SOKOLOWSKI, S. W. 2016. Beyond nonprofits: Re-conceptualizing the third sector. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 2016, 27.4: 1515-1545.

Special Recommendation VIII: Non-profit organisation, dostupné na: <https://www.un.org/sc/ctc/wp-content/uploads/2016/03/9special-rec8.pdf>

STARK, D., & BRUSZT, L. (1998). *Postsocialist Pathways: Transforming Politics and Property in East Central Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Strečanský, B. (2014). Data sources about civil society. In Maecenata (Ed.), *Civil Society in the 'Visegrád Four' Data and Literature in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia* (Zv. 74). Berlin: Maecenata Institute.

STREČANSKÝ, B., BROZMANOVÁ-GREGOROVÁ, A., & KURIAN, M. (2014). *Návrh základného rámca výskumu zameraného na zisťovanie sociálno-ekonomického prínosu neziskového sektora pre spoločnosť*. Bratislava: Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti.

STREČANSKÝ, B., BÚTORA, M. a kol. 2016. Stav, trendy, potreby a možnosti rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku. Analytická štúdia. Inštitút pre verejné otázky, PDCS, o. z., Centrum pre filantropiu, n. o. Bratislava, 2016.

TAYLOR, R. (2011). Moving Beyond Empirical Theory. In R. Taylor (Ed.), *Third Sector Research* (s. 1-20). New York: Springer.

THELEN, K. (1999). Historical Institutionalism in Comparative Politics. *Annual Reviews of Political Science* (2), 369-404.

UNITED NATIONS. 2003. Handbook on Non-profit Institutions in the System of National Accounts (Príručka pre neziskové inštitúcie v systéme národných účtov). Statistics Division, Department of Economic and Social Affairs, United Nations, New York 2003.

VALENTINOV, Vladislav. Understanding the rural third sector: insights from Veblen and Bogdanov. *Kybernetes*, 2012, 41.1/2: 177-188.

WEISBROD, B. 1998. The Nonprofit Economy. Boston : Harvard University Press, 1998. ISBN 0-674626-25-7.

WINGS. (2017). *4C Assessment Framework*. Cit. 18. 06 2017. Dostupné na Internetu: <http://www.wingsweb.org/?page=4cs>

Zákon č. 35/2002 Z.z., Zákon, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 213/1997 Z.z. o neziskových organizáciách poskytujúcich všeobecne prospešné služby.

Zákon č. 513/1991 Zb. - Obchodný zákonník.

Webové zdroje:

<http://thirdsectorimpact.eu/the-project/>

<http://ernop.eu/giving-in-europe-launched-at-spring-of-philanthropy/>

<http://www.ciriec.ulg.ac.be/en/research/commission-es/themes-en-cours/>

<https://www.hudson.org/research/11363-index-of-philanthropic-freedom-2015>

http://www.ilo.org/stat/Publications/WCMS_162119/lang--en/index.html